

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра права

Кваліфікаційна робота

**на тему: «ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ
СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ»**

Студента(ки) II курсу групи Пр 01-19
факультету економіки і права
освітньо-професійної програми
Конституційне і адміністративне право
денної форми здобуття освіти
зі спеціальності 081 Право
другий (магістерський) рівень вищої освіти
Медвідь Світлани Сергіївни

Допущено до захисту
« ____ » _____ року

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
доцент Киренко С.Г.

Завідувач кафедри права

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ	
1.1. Історичний аспект становлення права на статеву недоторканість особи	6
1.2. Кримінальна відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	18
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ	
2.1. Психологічні аспекти злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.....	35
2.2. Проблеми кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.....	42
2.3. Комплексний підхід як спосіб підвищення ефективності кримінально-правової оцінки та розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	53
Висновки до розділу 2	60
ВИСНОВКИ	62
РЕЗЮМЕ	66
SUMMARY	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність дослідження проявляється в природі злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Дана група злочинів є найбільш незаявлювальною а також важко доказуваною. В контексті злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи важливу роль відіграє поняття «добровільної згоди» - що в Кримінальному Кодексі України передбачає собою вільне волевиявлення особи з урахуванням супутніх обставин. Проте для встановлення справедливості недостатньо відсутності добровільної згоди, необхідно довести, що «ні» потерпілої особи було подолане силою, або ж, у випадках розбещення чи насильства – сексуальну мету злочину. Оцінці підлягає не постраждала особа та її досвід, тобто правдоподібність, а рівень доказуваності, що стає причиною того, що більшість справ проти статевої свободи та статевої недоторканості особи не доходять до суду.

Дане питання досліджували такі науковці: І. О. Бандурка, В. І. Борисов, Л. П. Брич, В. В. Кузнецов, Г. Я. Мартинишин, Д. П. Москаль, А. В. Савченко, Люблинський П. І., О.О. Дудоров, Воскресенська І. В., К. В. Юртаєва.

Об'єктом дослідження є сукупність факторів, які можуть спричинити проблеми при кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Предметом дослідження виступають проблеми кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Метою дипломної роботи є детальний аналіз кримінального законодавства в сфері злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, виявлення факторів, що можуть завадити встановленню правосуддя та способу їх подолання, аналізу психологічного стану постраждалої особи, дослідження впливу суспільної думки на працівників правоохоронного апарату.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані наступні **завдання**:

- аналіз кримінального законодавства в сфері злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;

- виявлення неточностей в формулюванні статей Кримінального кодексу України, що можуть завадити встановленню правосуддя;
- дослідження специфіки психологічного стану потерпілої особи, впливу суспільної думки та стереотипу «справжнього злочину» на якість роботи правоохоронного органу та заявлюваність по даній групі злочинів;
- виявлення засобів посилення ефективності кримінально-правової оцінки та розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Для того, щоб розглянути поставлені питання ми будемо керуватися діючою нормативно-правовою базою, зокрема досліджувати висвітлення даних питань в Кримінальному кодексі України та; проаналізуємо думки експертів з цих питань на основі наукової літератури і періодичних видань, таких як журнали «Слово Національної школи суддів України», «Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності», та «Вісник Кримінологічної асоціації України».

Методи дослідження складають загальнотеоретичні методи та підходи до визначення проблеми кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. З цією метою використовується система як загальнофілософських методів (діалектика, об'єктивність, історизм), загальнонаукових (метод системного аналізу, структурно-функціональний, ретроспективно-порівняльний, метод моделювання і прогнозування), так і спеціальних (формально-юридичний, порівняльно-правовий, статистичний) методів дослідження.

Теоретичне значення мало застосування системно-структурного методу, який сприяв визначенню юридичного складу злочину.

У рамках зазначеного методологічного підходу використано також формально-логічний метод, за допомогою якого досліджувалися законодавство в сфері кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості. На цих методологічних засадах здійснювалися збір,

обробка та аналіз емпіричного матеріалу

Структура дипломної роботи.

Дослідження складається зі вступу, двох розділів: перший розділ складається з двох підпунктів, другий – з трьох; висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

1.1. Історичний аспект становлення права на статеву недоторканість особи

Безсумнівно, що законодавство є індикатором розвитку суспільства, його моральним обличчям. Саме тому для кращого розуміння специфіки законодавства у сфері статевих злочинів давніх часів необхідно приділити увагу ситуації у суспільстві, що склалася у відповідний період часу.

В Римі, як і в Греції, роль жінки полягала в догляді за будинком, будучи частиною сім'ї та знаходячись під захистом чоловіка або опікуна. Яскраво ілюструє положення жінок той факт, що вони не мали власних імен[45;147]. Так, наприклад, імена Джулія, Клавдія та Корнелія насправді були лише фамілією з доданими закінченнями жіночого роду. Доволі часто дочки в рамках однієї сім'ї мали однакове ім'я й розрізнялися лише через додавання «молодша» або «старша». Така система ілюструє бажання відноситися до жінки як до пасивної одиниці в складі сім'ї, а не як до незалежного індивіда. Відсутність незалежності також підкріплює утвердження чоловічого авторитету над жінками. Соціально та юридично жінка практично завжди знаходилася під владою чоловіка, будь то її *paterfamilias*, благовірний або ж наставник (*tutor*).

Перебуваючи у шлюбі, над жінкою все одно була юридично закріплена влада її *paterfamilias*, або ж, в залежності від типу шлюбу, вона могла стати підвладним суб'єктом свого чоловіка. Більше того, жінка була позбавлена сексуальних прав відносно доступу чоловіка до її тіла, мала обмежений контроль над концепцією небажаних дітей, та в деяких випадках не могла зберегти дитину, яку було наказано вбити її чоловіком.

Поняття *tutela mulierum perpetua* являє собою опіку та форму контролю над жінкою, та його застосування пояснювалося охороною жіночої слабкості та захистом від експлуатації. Також дане поняття існувало як засіб нагляду за власністю сім'ї. Заміжня жінка не входила в *potestas* свого чоловіка, законно

залишаючись частиною сім'ї, де вона народилася. Tutor в такому разі повинен був виступати в ролі захисника інтересів жінки та інших членів сім'ї, особливо у контексті майнових прав, тому що власність на майно одружених було розділено. Так само як *tutela mulierum perpetua* було затверджено для збереження сімейного майна, влада також контролювала інститут шлюбу для охорони процесу передачі власності. Шлюб мав найважливіше значення, адже вся структура власності базувалася на ньому, й цілком очікувано, що жінка могла одружитися виключно після отримання дозволу її *paterfamilia*. До і після укладання шлюбу, влада приділяла особливу увагу непорочності та вірності жінки, адже вона своїми діями/поведінкою могла викликати сумнів у законності своїх дітей, тим самим призвести до узурпації прав наслідування та сімейної стабільності. Це частково пояснює увічнення громадської точки зору про те, що ключова роль жінки в Римі полягала в якості ідеалізованої цнотливої дружини, що мала *castitas*, тобто незаплямовану фізичну та духовну цілісність, та *pudicitia*, стриманість, статеву недоторканість. Будучи дружиною зі всіма цими якостями, вся її сексуальна активність належала виключно законному чоловікові[47;271].

Статева недоторканість жінки мала життєво важливе значення, адже від неї залежала законність дітей, а відтак й законний статус майбутніх городян Риму. Через це влада запровадила суворі правила регулювання шлюбу та усунення сексуально недопустимої поведінки. Ульпіан писав, що коли справа стосувалася законного шлюбу, то діти наслідували громадянство батька, в іншому разі до них переходив правовий статус матері, за виключенням випадків, коли дитина була народжена від батька-іноземця та матері громадянки Риму[49;114]. Хоча статові стосунки з незаміжньою жінкою, або ж її запліднення представляло собою меншу проблему по відношенню до законності спадкоємців, однак статовий зв'язок жінки з чоловіком, з яким вона не перебуває в шлюбі міг викликати сумніви у її надійності в якості вірної дружини та матері[48;138].

В Римі всі види сексуального насильства, включаючи зґвалтування, вважалися злочином, хоча обвинувачення іноді були доволі неточними[50;50]. Частково причиною цієї правової неоднозначності був той факт, що для людей

певного класу, а саме вільнонароджених римлянів була доступна різноманітність як цивільних, так і кримінальних обвинувачень проти зґвалтування. Одне з таких правових обвинувачень називалось *vis*, що застосовувалося проти фізичного насилля, включаючи насилля з метою задоволення похоті. Іншим правовим обвинуваченням було *stuprum*, що являло собою будь-який безладний або ж розпусний статевий акт, включаючи зґвалтування знайомою людиною, спокушання, гомосексуальність. Окрім того, пізніше в римській історії обвинувачення *raptus* могло використовуватися у випадку зґвалтування, викрадення, або ж у спокушенні невинної жінки. Також в якості обвинувачення могло використовуватися *iniuria*, посягання на особистість, могло застосовуватись як жертвою, так і її захисником, тому що *iniuria* мала місце у випадку посягання на непорочність (використання непристойних імен, або ж демонстрація чоловіком статевих органів).

У відповідності до закону, зґвалтування могло мати місце лише по відношенню до вільнонародженого громадянина з доброю репутацією. В контексті рабів же подібний злочин розглядався виключно як псування майна володільця. До осіб, що займалися проституцією або ж працювали артистами застосовувалася *infamia*, тобто втрата юридичного або соціального положення. Вважалося, що такі особи відмовилися від захисту своєї статевої недоторканості. Чоловіки ж, які були зґвалтовані при пограбуванні або ж ворогом у воєнний час не підлягали *infamia*.

Можливість вибору обвинувачення для зґвалтування підкреслила важливість статевої недоторканості жінок в Римі. «Зґвалтування сприймалося не як посягання на право вибору жінки власного партнера, а як псування основного товару у спосіб, характерний для заміжніх стосунків та в якому у жінки не було можливості вибору» [6;53]. Необхідність в статевій недоторканості також полягала у відношенні до жертви злочину – як до джерела ганьби для їх чоловіків та батьків. Разом із втратою своєї недоторканості, незаміжні жінки майже не мали надії вийти заміж, а заміжні в свою чергу страждали через сором та відчай.

Найтяжчим вважалося зґвалтування чоловіка або ж незайманої та каралося смертною карою.

Lex Scantinia представляв собою закон, що передбачав відповідальність за статевий злочин (*stuprum*) по відношенню до вільнонародженого юнака (*ingenuus* або *praetextatus*). Lex Scantinia також міг застосовуватися в якості покарання дорослих чоловіків-городян, які добровільно приймали пасивну роль в гомосексуальних стосунках. Закон не мав наміру заборонити гомосексуальні стосунки як такі, він застосовувався для захисту тіла городянина від *stuprum*. Також Lex Scantinia міг використовуватися для переслідування політичних опонентів, чий стиль життя робив їх відкритими для критики в якості пасивних гомосексуалів[46;138]. Відповідно до Lex Scantinia за *stuprum* по відношенню до юнака могла бути передбачена смертна кара, однак замість цього могли стягнути великий штраф.

Після приходу в римську імперію християнства, імператор Константин змінив зґвалтування з діяння, спрямованого проти окремих осіб на публічне правопорушення[55;107]. Так як згідно з римським законодавством *raptus* також означав випадки викрадення чи втечу без дозволу глави сім'ї, Константин наказав, що у випадку надання згоди жінкою, вона повинна бути наказаною разом з чоловіком-викрадачем шляхом спалювання заживо. Якщо жінка не давала згоди, вона все одно вважається співницею, «грунтуючись на тому, що вона могла врятувати себе, покликав на допомогу»[56;120]. За співучасть у зґвалтуванні слідувало покарання у вигляді позбавлення спадщини, бажання сім'ї у такому випадку не враховувалося.

За часів імператора Юстиніана I були запроваджені нові види покарань за *raptus* черниці. Навіть спроба викрадення черниці для шлюбу або сексуальних цілей каралася смертю. Законодавство Константина було змінено для перенесення вини на чоловіка, грунтуючись на припущенні, що участь жінки, навіть добровільна, була викликана спокушенням чоловіком. Для інших видів статевих злочинів продовжували діяти старі римські правові принципи, регулюючі розгляд справ «*stuprum*»[51;110].

В Стародавній Греції статеві злочини згадувалися в Конституції Солона та Законах про вбивство Дракона, що вважається першим афінським законом. Закони Дракона включали в себе зґвалтування (Стародавня Греція не мала єдиного слова, яке б позначало «зґвалтування» в сучасному розумінні, існувало поняття «*biasmos*», в яке входило статеве насильство, збездичення, подружня зрада, спокушання та зґвалтування) як пом'якшуючу обставину для вбивства. Взагалі в класичній Греції, зґвалтування переслідувалось в рамках державного обвинувачення, а покарання могло бути будь-яким, яке прокурор міг досягти, включаючи смертну кару. Штраф також міг виступати в якості покарання для злочинця, Плутарх писав, що для зґвалтування Солон встановив штраф у розмірі однієї тисячі драхм. Лісій зазначав, що за зґвалтування вільної людини або хлопчика передбачався штраф в подвійному розмірі завданих збитків. Хоча за зґвалтування жінки або чоловіка передбачалося однакове покарання, Деніель Огден зазначає, що «базова ставка штрафу або ж покарання за зґвалтування жінки все одно була набагато більшою, ніж за зґвалтування чоловіка»[48;149]. З іншого боку, він зазначає, що якщо покарання за зґвалтування й можна було порівнювати, раціоналізація була б різна. Для жінок, покарання ґрунтувалося на захисті родоводу, в той час як для чоловіків (для дорослих та хлопчиків) покарання ґрунтувалося на особистій гідності, так як чоловіча гідність вважалася більш значущою, ніж жіноча.

Період середньовіччя відображав патріархальний погляд на статеве насилля. В мирний час, жінки в шлюбі не мали права відмовитися від статевих стосунків із чоловіком. В Англії, де канонічне право мало ексклюзивну юрисдикцію в справах, що стосувалися питань таїнства (включаючи шлюб) та питань, що стосувалися гріха (включаючи статевий гріх), закони, що регламентували зґвалтування, були запозичені від римського *raptus*. Декрет Граціана розширив значення *raptus* до примусового статевого акту, з елементами викрадення та насильства.

Через зміни в канонічному праві, що проходили в XII ст. *raptus*, що в римському законодавстві вважався злочином проти власності (викрадення того

що належить главі сім'ї) став злочином проти особистості. Канонічними правознавцями була створена ієрархія статевих злочинів, де спокушення знаходилося в кінці списку, подружня зрада в середині, а зґвалтування вважалося найтяжчим злочином. Для середньовічної церкви концепт добровільної згоди був найважливішим. Згода на статеві стосунки поза шлюбом не вважався злочином, проте сприймалася як гріх. З іншого ж боку, обіцянки зроблені в обмін на секс були правопорушенням, тому що згода жінки була надана через умову. Подружня зрада також зайняла своє місце в списку через порушення святості шлюбу. Зґвалтування складалося з 4 компонентів: по-перше, воно повинно було включати в себе компонент насилля. Проте не зрозуміло, яка ступінь насилля була необхідна. Загальноприйнята думка, що злочинець мав застосувати насильство середнього ступеня тяжкості та що погрози насиллям особі або сім'ї було достатньо. По-друге, ідея добровільної згоди. Питання було не в згоді як такій, а в добровільності, відсутності погрози насиллям чи інших методів примусу. Відповідно до канонічного права, жінка не повинна була навіть активно давати відсіч (не вимагалася в якості доказу порваного одягу чи кровавих слідів у світських справах) лише кликати на поміч чи казати «ні». Ідея добровільної згоди відносилася не лише до статевого акту, а й до викрадення, що було третім компонентом. Під викраденням малося на увазі не просто відтягнути жертву з дороги на прилеглу територію чи в провулок; це повинно було бути переміщення жертви з одного місця в інше з чіткою ціллю приховання її та діяння. Цей пункт представляв собою проблему для жертви зґвалтування в своєму будинку[60;254]. Останньою, та найбільш визначаючою складовою був сам статевий акт. Канонічні правознавці дуже прискіпливо відносилися до точного визначення статевих актів, тому більшість вважала зґвалтування деякою формою статевих стосунків між злочинцем та жертвою. Однак залишається незрозумілим, чи статеві стосунки включали в себе проникнення та еякуляцію, або ж орального сексу чи інтимних дотиків було достатньо.

Складніше було з регулюванням статевих злочинів по відношенню до дітей. Середньовічне законодавство ні в одній із своїх форм – статуту, канону, загального чи традиційного права не визнавало «статеве насилля над дитиною» як концепт, навіть якщо допускати анахронічну термінологію. Жертвами вважалися в основному жінки (не знайдено серед судових звітів індивідуальних справ по зґвалтуванню, що б включали в себе юнаків)[54]. Злочинець, згідно нових законодавчих заходів 1285 року, підлягав повішенню, хоча в більшості справ таке покарання не слідувало, замість цього потрібно було сплатити компенсацію постраждалій особі.

Середньовічне канонічне право відіграло центральну роль в формуванні законів, що стосуються питань сексуальності в західних країнах, що призвело до посилення урядового контролю статевої поведінки.

Правове регулювання статевих злочинів в Київській Русі знайшло своє відображення в Руській Правді. Однак регламентація відповідальності за скоєння злочину мала характерні для того періоду недоліки: не використовувалися точні формулювання, відсутній чіткий опис ознак складу злочину, прив'язка відповідальності до соціально-демографічних особливостей суб'єктів злочину. В Соборному Уложенні 1649 р. зазначається «а будет кто ратные люди, едучи на государеву службу, или з государевы службы по домом...» «тех за смертное убойство и за насильство женскому полу казнити смертию» [7;88]. Однак на початку XVI ст., не дивлячись на присутню законодавчо визначену різницю в правах представників різного стану, Статут Великого князівства Литовського 1529 р. проголошував: «если бы хто невесту або девку зґвалтовал, чином от высшего аж до низшего...», «тогда таковой мает быти каран смертию»[8], тим самим закріплюючи рівність у відповідальності незалежно від соціального положення.

Артикул воїнський Петра I 1715 р. розширив кримінально-правову відповідальність за статеві злочини, додавши до зґвалтування покарання й за інші дії сексуального характеру: «ежели смешается человек со скотом и безумною тварию...» піддавалися тілесним покаранням, «ежели кто отрока

осквернит, или муж с мужем мужеложствует...» покарання залежало від факту вчинення злочину із застосуванням насильства, без – слідувало тілесне покарання, у випадку ж застосування – «тогда смертию или вечно на галеру ссылкой наказать»[9;359]. Також в Артикулі містилися норми про відповідальність за двошлюбність і кровозмішення.

Французька революція зайняла особливе місце в формулюванні зґвалтування як злочину проти особистості, ніж злочину проти «захисника», централізуючи увагу на ушкодженні, а не на крадіжці, про що свідчить Кримінальний Кодекс Франції 1791 року. Дані зміни були результатом зростання упору на самовизначення[52;88], проте вони проходили в теоретичному полі, не зрівнюючись з практичним. Законодавство країн, що розвивалися і в загальному і в цивільному праві все ще обмежувала значення зґвалтування для деяких категорій осіб, включаючи такі винятки як особи, що перебувають у шлюбних стосунках та жертв чоловічої статі. Сер Метью Хейл, Лорд головний суддя Англії та Уельса в XVII ст. проголосив: «чоловік не може бути винним у зґвалтуванні своєї законної дружини, через їх взаємну подружню згоду та договір дружина віддає себе чоловікові в такому роді без можливості зречення»[10;629]. Юридичний словник Блека також визначає зґвалтування як «акт статевих зносин, що був здійснений чоловіком по відношенню до жінки, яка не являється його дружиною»[11].

Після Першої світової війни Комісія по воєнним злочинам була заснована задля притягнення військових злочинців до відповідальності. Примусова проституція та зґвалтування були визнані грубим порушенням звичаїв та законів війни. Після Другої світової війни Нюрнберзьким процесом та Токійським трибуналом спектр статевого насилля як військових злочинів було розширено, хоча зґвалтування прямо не згадувалося в остаточних рішеннях. Протоколи судового засідання містили докази зґвалтування, сексуального рабства, сексуального садизму, сексуального катування, калічення статевих органів, примусової стерилізації, примусового аборту, примусовому оголення тіла, примусової порнографії та примусової проституції. Проте виключно після

Токійського трибуналу, коли командувачі японських військ було притягнуто до відповідальності – вперше ґрунтуючись на ланцюжку вказівок – за не запобігання зґвалтувань та сексуального рабства жінок для втіхи в період Другої світової війни, сексуальне насилля поступово розцінювалося як серйозний військовий злочин[57;2567]. Такий погляд було висловлено вперше після Нюрнбергу та Токіо в другій хвилі судових процесів для «легших» військових злочинів в окупованій Германії, де Законом Контрольної ради № 10, прийнятим 20 грудня 1945 р. було чітко вказано зґвалтування як «злочину проти людяності»[58].

Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року містили в собі посилення на сексуальні злочини та насилля. В статті 3 наголошувалося: «...наступні дії є і повинні бути заборонені в будь-який час та в бідь-якому місці,...(а) насилля по відношенню до життя та особи, зокрема будь-яка форма вбивства, членушкодження, жорстоке поводження та катування;... (с) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принижуюче звернення...»[12;36]. Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни в ст. 27 проголошувала спеціальний захист жінок від будь-яких замахів на їх честь, зокрема зґвалтування, примусової проституції та будь-якої форми розпусних дій. В Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року в ст.77 (1) визнає дітей як об'єкт особливої поваги та необхідності їх захисту від будь-якої форми непристойних посягань.

Концепція того, що деякі форми зґвалтування наносили менше шкоди переважала та знаходила своє відображення в національних поглядах. Наприклад, правова реформа в 1950 р. в Швеції щодо розширення визначення зґвалтування, допускала легше покарання в справах, де зґвалтування було скоєно чоловіком, який знаходився в близьких відносинах з жертвою, або ж в шлюбних стосунках, тим самим прив'язавши питання юридичної шкоди до проблеми уставлених уявлень про провину[59;234]. Шкода в багатьох справах вважалася порушенням честі жінки або її сім'ї, а не посяганням на фізичну та психологічну цілісність постраждалої особи. Наприклад, в XVIII ст. в Англії

згвалтування визначалося Вільямом Блекстоном як «вступ в статевий зв'язок з жінкою із застосуванням сили та проти її волі»[13;161]. Шкода вважалася завданою сім'ї, наприклад закон давав можливість анулювати покарання злочинця через укладання шлюбу, тим самим виставляючи сім'ю в більш сприятливому світлі.

В кримінальному законодавстві, що регламентувало відповідальність за згвалтування та розвивалося в багатьох країнах продовжувала домінувати можлива загроза фабрикації жінкою[53;1138]. Даний погляд існував через віру в те, що жінка, подаючи неправдиву заяву про статеве насилля, намагається таким чином виправдати дошлюбний секс, зраду, вагітність чи хворобу, через більший осуд суспільства подібних діянь з боку жінок, до згвалтування, відповідно, необхідно використовувати відмінний від інших злочинів підхід. Джон Вігмор, один із найбільших юристів в Америці свого часу писав: «ніякий суддя не повинен допустити звинувачення в статевому злочині до присяжних до тих пір, поки соціальна історія жінки, що звернулася із заявою, та її психологічний стан не будуть перевірені та оцінені кваліфікованим лікарем»[14;924]. Правові стандарти часто були схильні до впливу медичних експертів, які стверджували, що жінки могли запобігти згвалтуванню, якби хотіли, використовуючи руки, кінцівки, та тазові м'язи[32;31]. В 1975 р. в Конгрес США прийняв правила 412, 413, 414, та 415 до Федеральних Правил про докази, більш відомі як «захист жертв згвалтування». Відповідно до цих правил обмежувалося можливість обвинуваченого досліджувати статеву поведінку, історію чи репутацію передбачуваної жертви.

Фундаментальна реформація законодавчих норм в Америці, що стосуються як поняття згвалтування, так і процесуальних норм мала місце в багатьох національних юрисдикціях в 1970-х та 1980-х роках, в основному через зміни у розумінні характеру злочину завдяки феміністичному руху. Головним чином реформи стосувалися представлення нових форм злочинів з акцентуванням уваги на згвалтуванні як на насильницькому злочині, що проявляється в статевому акті, а не злочині, метою якого є задоволення статевої

пристрасті. Багато штатів представили реформи, що стосувалися таких елементів як «відсутність згоди» та «примус», разом з цим розширюючи рамки можливих жертв злочину, наприклад криміналізуючи зґвалтування в шлюбі. Також реформи намагалися розширити сам склад злочину, тим самим відійти від прямої фіксації лише на зґвалтуванні скоєному природнім шляхом та включати інші форми статевих актів.

В УРСР, діючий в 1960 р. Кримінальний Кодекс в главі «Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особистості» регламентував відповідальність за зґвалтування, примушування жінки до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розпусні дії відносно неповнолітніх та мужолозтво. Розглядаючи даний документ необхідно відмітити обмеженість його регулювання відповідальності за статеві злочини – наприклад, були відсутні спеціальні норми, які б передбачали відповідальність за статеve насилля по відношенню до жінок у формі статевого акту, відмінного від природнього. Завдяки історично сформульованій дефініції зґвалтування як статевих зносин чоловіка та жінки, тобто, зносин статей, що виключало собою регулювання гомосексуальних зв'язків як зґвалтування (це також відносилось і до насильницьких дій сексуального характеру вчинених по відношенню як до чоловіків (мужолозтво) так і до жінок (насильницьке лесб'янство, а також орального та анального сексу). Лише в трьох республіках в складі ССРСР (Естонія, Молдова, Україна) були внесені спеціальні норми, що передбачали відповідальність за «задоволення статевої пристрасті в збоченій формі».

В ст.119 передбачалася відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Розкриття поняття «статева особа, що не досягла статевої зрілості» надавалося в судово-медичних правилах. Відповідно до Правил судово-медичної акушерсько-гінекологічної експертизи під станом статевої зрілості слід розуміти закінчення формування жіночого організму, коли статеve життя, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини є нормальною функцією і не призводять по розладу здоров'я. При встановленні

статевої зрілості в обов'язковому порядку враховується сукупність ознак розвитку організму обстежуваної:

- а/ загальний фізичний розвиток організму;
- б/ розвиток зовнішніх і внутрішніх статевих органів;
- в/ здатність до статевих зносин;
- г/ здатність до запліднення;
- д/ здатність до виношування плода;
- є/ здатність до розродження /пологів/;
- ж/ здатність по годування дитини.

Формулювання статті передбачає відповідальність за добровільний, без застосування насилля статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості. Проте Л. М. Сугачов стверджував, що даний злочин може спрямовуватися на осіб обох статей [15; 278].

Кримінальний Кодекс Української РСР 1960 р. втратив чинність 1 вересня 2001 р., після чого на території України почав діяти Кримінальний Кодекс України. З прийняттям нового КК статевим злочинам було виділено окремий розділ «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», який регламентував кримінальну відповідальність за зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості та розбещення неповнолітніх. Принципіальна відмінність КК УРСР з КК України полягає в декриміналізації ненасильницького мужолозтва, включення до суб'єктів статевих злочинів осіб жіночої статі, значно ширший перелік кваліфікуючих ознак статевих злочинів. З прийняттям КК України, вітчизняне регулювання статевих злочинів почало свій власний розвиток, беручи за мету забезпечити статеву свободу та недоторканість особи, змінюючи, доповнюючи та розширюючи регламентацію відповідальності задля забезпечення безпеки громадян.

Таким чином, історія становлення та розвитку законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи

характеризується досить тривалим періодом формування поняття статевого насилля, його ознак та кваліфікованих видів. Криміналізація статевого насилля протягом історії змінювалася завдяки впливу розуміння суспільством статевої моралі, погляду на статеві стосунки в і поза шлюбом, на гендерні ролі, на нетрадиційні форми статевого зносин, на саме поняття «сексуальності», на класову нерівність, на самих жертв даної категорії злочинів.

Найбільшою перешкодою на шляху розвитку регламентації стало розуміння сексуального насильства як акту, якому піддавалися тільки жінки, та через свою поширеність відношення до нього як до незначної проблеми. Це призвело до недбалого ставлення до будь-яких ознак методів, цілей і масштабів такого насильства. Спочатку, розглянуте як злочин проти сім'ї та честі, поступово статево насилля почало розглядатися як порушення сексуальної автономії і самовизначення, тим самим обґрунтовуючи необхідність використання засобів кримінально-правового регулювання.

1.2. Кримінальна відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Конституція України в статті 3 визнає людину, її життя і здоров'я, честі і гідність, недоторканість та безпеку як найвищу соціальну цінність. Забезпечення охорони прав людини і громадянина визнається основним завданням Кримінального Кодексу України. Статева свобода та статева недоторканість є природними невід'ємними правами людини. Під статевою свободою розуміють право повнолітньої, або ж досягшої 16-річного віку особи на власний розсуд обирати партнера для статевого зносин. Статева недоторканість представляє собою юридичну охорону від статевого посягання, повну та абсолютну заборону статевого стосунку з особою, що не має статевої свободи, незалежно від її волевиявлення. Регламентація кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на статево свободу та статево недоторканість особи визначається розділом IV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Відповідно до КК

України, такими злочинами визнаються: зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Основний безпосередній об'єкт зґвалтування – статева свобода чи статева недоторканість особи (в залежності від того, хто виступає в якості жертви злочину). О. О. Дудоров зазначає, що поняття статевої свободи та статевої недоторканості – це поняття-антиподи, які мають самостійний характер та не перехрещуються [16;7]. В якості додаткового об'єкта виступають честь та гідність особи, відповідний психологічний та фізичний розвиток неповнолітніх, психологічна і тілесна недоторканість особи.

В статті 152 використовуються гендерно-нейтральні формулювання, з чого випливає, що потерпілою особою може виступати як жінки, так і чоловіки. Також потерпілою особою може бути особа, що перебуває із злочинцем у шлюбі (не залежно від того, офіційно він зареєстрований чи фактичний), адже в самій статті не міститься визначення зґвалтування як виключно позашлюбного акту, тим самим законодавець закріплює положення про те, що наявність близьких стосунків між жертвою та винуватцем не є свідченням згоди на статеві стосунки. Крім того, зґвалтування, вчинене щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах утворює кваліфікований склад злочину.

В якості об'єктивної сторони злочину виступає вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Проте таке визначення не позбавлене недоліків: по-перше, законодавець прирівнює людські геніталії до предмету; по-друге, через формулювання, що зґвалтування вважається виключно проникнення в тіло іншої особи виникає ситуація, в якій декриміналізується проникнення в тіло суб'єкта злочину. Киренко С. Г. пропонує задля усунення такої ситуації використовувати термін «добровільна згода осіб», тим самим змінити існуючу

диспозицію статті на «Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникнення в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без взаємної добровільної згоди осіб (зґвалтування)» [17;55].

Тим не менш, необхідно відмітити позитивні, в порівнянні із попередньою редакцією ККУ, зміни: по-перше, це розширений склад злочину. На відміну від попередньої редакції статті, в якій під зґвалтування м розумівся виключно природній статевий акт, сучасна дефініція включає в себе не лише згаданий акт, але й проникнення з використанням геніталій/предметів в інші отвори тіла, які біологічно для цього не призначені. По-друге, в якості криміноутворюючої ознаки в діючому ККУ визнається відсутність добровільної згоди на статевий акт, на відміну від попередньої редакції, в якій зґвалтування могло мало місце лише при поєднанні з застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Згода вважається добровільною, відповідно до примітки до ст. 152 ККУ, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Юртаєва К. В. зазначає, що добровільними слід вважати такі форми сексуальних стосунків, що вчиняються без застосування будь-яких форм фізичного або психічного насильства, без використання безпорадного стану потерпілої особи, коли її воля (відсутність добровільної згоди) ігнорується, або шляхом обману, за якого зовні згода потерпілої особи має добровільний характер, проте така добровільність насправді є уявною, оскільки вона обумовлюється обманом, застосованим до потерпілої особи [18;38].

Суб'єктом зґвалтування визначено деліктоздатну особу чоловічої чи жіночої статі, яка досягла 14-річного віку. Суб'єктивна сторона – прямий умисел. Для кваліфікації зґвалтування не має значення мотив злочину, який може полягати не лише в бажанні задоволити свою статеву пристрасть, але й в бажанні принизити іншу особу, помститися; може мати місце релігійна, расова, національна ненависть тощо.

Злочин визнається закінченим з моменту вагінального, орального або анального проникнення в тіло іншої особи за допомогою геніталій або будь-якого іншого предмета.

Кваліфікований склад злочину визначено ч. 2 ст. 152:

- зґвалтування, вчинене повторно;
- зґвалтування вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155;
- вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;
- або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку;
- або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності.

Особливо кваліфікованим складом злочину є:

- зґвалтування, вчинене групою осіб (ч. 3 ст. 152);
- зґвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152);
- зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 4 ст. 152);
- спричинення тяжких наслідків (ч. 5 ст. 152);
- повторне зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 6 ст. 152);
- зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою або п'ятою статті 153, статтею 155 або частиною другою статті 156 (ч. 6 ст. 152).

Повторне зґвалтування має місце в тому випадку, коли особою вже було вчинено злочин, передбачений ст.152 або її частиною. Продовжуване зґвалтування тієї ж самої особи (при відсутності достатньої перерви у часі) не

являє собою ознаку повторності. Зґвалтування вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155 являє собою спеціальний вид повторності. Якщо зґвалтування вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155, за яке її не було засуджено, то дії кваліфікуються за сукупністю злочинів. Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності, або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято у встановленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин [3].

Зґвалтування особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку має за мету чи намір помститися за виконання особою свого професійного обов'язку, або завадити його виконанню в майбутньому.

Для кваліфікації зґвалтування, вчиненого групою осіб, відповідно до п.9 Постанови Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» необхідна наявність декількох (двох або більше) виконавців (співвиконавців), тобто співучасників, ознаки яких зазначені у частині другій статті 27 КК. При цьому виконавці (співвиконавці) діють узгоджено, з єдиним умислом і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину[3]. О. О. Дудоров наголошує, зґвалтування групою осіб відсутнє, якщо при зґвалтуванні декількома суб'єктами однієї особи відсутня співучасть та узгодженість дій, в такому випадку кожен із гвалтівників несе самотійну відповідальність[16;43].

Відповідно до ст. 32 ЦКУ неповнолітньою є особа від 14 до 18 років[43]. Проте, інкримінуючою обставиною у випадку зґвалтування неповнолітньої особи є саме факт усвідомлення гвалтівником відповідного віку постраждалої особи, або ж у випадку, коли він міг і повинен був його передбачити. Якщо буде

доведено, що винна особа помилилася щодо фактичного віку постраждалої (через зовнішні дані потерпілої, умови знайомства чи поведінку) то неповнолітній вік не використовується для обтяження відповідальності.

В зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років, інкримінуючою складовою є не відсутність добровільної згоди, а сам факт наявності статевих стосунків із зазначеною особою. Для кваліфікації не має значення, чи розуміла малолітня особа характер вчинюваних щодо неї дій, чи давала вона на це згоду.

Обтяження кримінальної відповідальності спричиненням тяжких наслідків відбувається у тому випадку, якщо через зґвалтування потерпіла особа втратила орган чи його функцію, була інфікована вірусом імунодефіциту чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, вчинила самогубство чи померла, отримала розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, втратила репродуктивну функцію або ж через дії гвалтівника була перервана вагітність.

Сексуальне насильство. На відміну від ст. 152, в диспозиції якої зазначається, що криміналізуною обставиною визнається «вагінальне, анальне або оральне проникненням в тіло іншої особи», ст. 153 регламентує кримінальну відповідальність за вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. За своїм складом, кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками сексуальне насильство тотожне зґвалтуванню, окрім своєї об'єктивної сторони – для кваліфікації сексуального насильства необхідні сексуальні дії, що не пов'язані з проникненням в будь-який тілесний отвір іншої особи. Виходячи з диспозиції статі, кримінальна відповідальність настає внаслідок дій сексуального характеру, тому пасивна сексуальна поведінка не тягне за собою кваліфікації за ст.153 ККУ.

До дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи О. О. Дудоров відносить: сім'явипорскування на зовнішні геніталії жінки навіть із наступним заплідненням (якщо це не поєднується з проникненням статевого члена чоловіка в піхву жінки); тертя по зовнішніх геніталіях жінки, її

губах і сідницях язиком, руками, статевим членом, штучним фалосом чи іншим предметом (за умови, що органи «насильника» чи предмети навколишнього світу не вводяться в піхву, рот чи анальний отвір потерпілої особи); мацання геніталій руками; фроттаж (тертя тілом чоловіка об тіло жінки задля отримання сексуального збудження і задоволення); кунілінгус, анілінгус вестибулярний коїтус – притуляння чоловічого статевого члену до входу в піхву жінки; введення статевого органу чоловіка між молочними залозами жінки; міжстегновий коїтус[16;53]. Даний список дій сексуального характеру не є вичерпним. Так як для кваліфікації дій обвинуваченого за ст. 153 необхідно, щоб його умисел полягав в збудженні та (або) задоволенні своєї сексуальної пристрасті, до дій сексуального характеру можуть бути віднесені акти, що об'єктивно позбавлені сексуального підтексту (зв'язування, укуси, придушення тощо), адже в такому випадку вони будуть направлені не на тілесну недоторканість, а на статеву свободу чи статеву недоторканість.

Примушування до вступу у статевий зв'язок. Основний і безпосередній об'єкт ст. 154 ККУ – статева свобода та статева недоторканість особи, в якості додаткового обов'язкового об'єкту виступають власність, честь та гідність постраждалої особи.

Стаття не містить вказівки на статеву приналежність постраждалої особи, тим самим жертвою можуть виступати як жінки, так і чоловіки.

З об'єктивної сторони злочин полягає в примушуванні особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою. Акт сексуального характеру може бути як поєднаний із проникненням в тіло іншої особи, так і полягати в діях сексуального характеру, описуваних в ст. 153 ККУ. Для кваліфікації дій за ст. 154 ККУ не має значення, здійснюється примушення до гетеро- чи гомосексуального акту сексуального характеру. Із диспозиції ст.154 зрозуміло, що під «іншою особою» мається на увазі як того, хто примушує до акту сексуального характеру, так і будь-яку іншу особу.

О.О. Вакулик визначає примушування як незаконний вплив на психіку особи, унаслідок якого остання обмежується в можливості чинити відповідно до

своєї волі й вимушена обрати ту поведінку, що їй нав'язують і яка суперечить її бажанням[19;6]. Не має значення, у якій формі було вчинено примушення, та чи здійснювалося воно для одно- або багаторазових актів сексуального характеру. Не дивлячись на те, що в ст. 154 ККУ не надано конкретизації використовуваного винною особою примушення, за ч. 2 кваліфікується примушення особи, від якої потерпіла особа знаходилася в матеріальній або службовій залежності, а ч.3 інкримінує примушення поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення незаконного впливу на психіку потерпілої особи.

Суб'єктом примушування до вступу у статевий зв'язок є фізична осудна особа, що досягла вісімнадцятирічного віку (загальний суб'єкт) а також, відповідно до ч. 2 ст. 154 ККУ спеціальний суб'єкт – фізично осудна особа, від якої потерпілий/а знаходяться в матеріальній або службовій залежності. Суб'єктивна сторона – прямиї умисел.

Кваліфікований склад злочину визначено ч. 2 ст. 154 ККУ:

- примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна.

П. І. Люблинський зазначає, що про матеріальну залежність може йти мова у багатьох випадках: не тільки у разі відносин роботодавця та працівника, але й у відносинах вихователів до дітей, які проживають у них на їх кошти, відносинах більш багатих родичів до бідних, яким вони надають матеріальну підтримку, відносинах особи, яка надає благодійну допомогу до осіб, які користуються нею[20;85].

В. Б. Хатуєв стверджує, що матеріальна залежність – залежність, пов'язана з перебуванням потерпілого на утриманні винного, з можливістю отримання коштів для забезпечення батьків, близьких, які не мають інших джерел, спадщини тощо[21;14].

О. О. Дудоров визначає матеріальну залежність як ситуацію, в якій матеріальна допомога з боку суб'єкта злочину виступає єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи, а позбавлення такої допомоги здатне поставити жінку або чоловіка у скрутне майнове становище[16;64].

Службова залежність, відповідно до Васильєва А. А., виникає через відносини по службі між підлеглим та начальником, а також у результаті здійснення будь-яких контрольно-ревізійних функцій. Така залежність може означати, що через відмову задовольнити бажання винної особи, вона може вчинити дії, що призведуть до обмеження законних прав та інтересів потерпілих.

Особливо кваліфікований склад злочину визначено ч. 3 ст. 154 ККУ:

- примушення, поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів;
- примушення, поєднане з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів.

Згідно з абзацом 5 п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» погрозою знищення майна є погроза доведення майна, яке належить потерпілій особі або її близьким родичам, до повної непридатності щодо використання його за призначенням. Погроза пошкодження майна - це погроза приведення майна у часткову непридатність. Погроза вилучення майна означає погрозу протиправним шляхом із застосуванням насильства або без такого позбавити власника його майна.

Абзац 6 зазначеної постанови проголошує відомостями, що ганьблять потерпілу особу чи її близьких родичів, слід вважати такі відомості, які, як на думку зазначених осіб, так і об'єктивно здатні принизити честь та гідність особи. При цьому не має значення, відповідають ці відомості дійсності чи є вигаданими. Розголошення - це повідомлення таких відомостей будь-яким способом хоча б одній особі, котрій вони не були відомі, які потерпіла особа бажала зберегти у таємниці[3].

Для кваліфікації дій винної особи за ч. 3 ст. 154 ККУ не має значення, чи дійсно особа мала намір знищити / пошкодити / вилучити майно потерпілої, чи відомості, що вона погрожувала розголосити не були достовірними.

Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Основний безпосередній об'єкт злочину, відповідальність за який передбачена ст. 155 ККУ – статева недоторканість особи, її нормальний психологічний та фізичний розвиток неповнолітньої особи, в якості додаткового об'єкту визначено здоров'я неповнолітньої особи (адже статеві зносини з неповнолітньою особою можуть спричинити серйозні травми та пошкодження внутрішніх органів).

Постраждалою визнається особа, що не досягла 16 років чоловічої або жіночої статі.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.155 ККУ полягає в природних або неприродних статевих зносинах з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Під природними статевими зносинами слід розуміти коїтус, тобто гетеросексуальний статевий акт, що може викликати вагітність. Неприродні статеві зносини (можна характеризувати це як збірне поняття) розуміють дії сексуального характеру, не залежно від їх гетеро- чи гомосексуальної спрямованості, відмінні від коїтусу.

Для кваліфікації дій за ст. 155 ККУ не має значення, хто був ініціатором статевих зносин, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості або її моральна характеристика, чи були статеві зносини одно- або багаторазовими чи протягом якого часу вони тривали.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення хоча б одного акту сексуального характеру. Вказані дії не повинні супроводжуватися з примушуванням, погрозою застосування фізичного примусу або ж із застосуванням такого примусу або ж використання її безпорадного стану (поєднання статевих відносин з особою, що не досягла шістнадцятирічного віку

та вчинення їх без добровільної згоди постраждалої особи необхідно кваліфікувати за ст. 152 чи ст. 153 в залежності від ознак злочину).

Суб'єктом злочину визначено особу чоловічої чи жіночої статі, що досягла 18 років. Відповідно до ст. 18 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства криміналізується діяльність сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для зазначеної діяльності, проте таке положення не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, що здійснюються за взаємною згодою[5].

З суб'єктивної сторони статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку характеризуються прямим умислом.

Кваліфікований склад злочину визначено ч. 2 ст.155 ККУ:

- природні або неприродні статеві зносини з особою, що не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього;
- спричинення безплідності чи інших тяжких наслідків.

В ч. 2 ст.155 ККУ визначено здійснення злочину спеціальним суб'єктом - близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього. Відповідно до ч.1 ст.3 КПК близькі родичі та члени сім'ї - чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі[2].

Під особами, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього слід розуміти, згідно з О. О. Дудоровим, патронатного вихователя; прийомних батьків і батьків-вихователів дитячого будинку

сімейного типу; особу, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої дитини або нагляд за нею на підставі договору (няня, гувернантка, домашній вчитель та ін.); відповідних працівників закладів охорони здоров'я, навчальних, позашкільних навчальних та інших закладів, зобов'язаних наглядати за дітьми і піклуватись про них (лікарні, будинки дитини, школи, дитячі садочки, оздоровчі табори, дитячі будинки, дитячі будинки-інтернати, школи-інтернати, притулки для дітей тощо)[16;77].

Відповідно до абзацу 3 п. 16 Постанови Верховного суду України Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи безплідністю, є втрата потерпілою особою репродуктивної здатності. Іншими тяжкими наслідками, що настали внаслідок статевих зносин з потерпілою є, зокрема, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, захворювання тяжкою хворобою, у тому числі і психічною, самогубство потерпілої особи[3].

Розбещення неповнолітніх. Конвенція ООН про права дитини закріплює положення про те, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність[4]. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в статті 22 «Розбещення дітей» проголошує необхідність законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисного спонукання дитини, яка не досягла 16 річного віку, спостерігати за сексуальним насильством або діяльністю сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі[5].

Основним безпосереднім об'єктом ст. 156 ККУ визначається статевая недоторканість особи, в якості додаткового виступає належний фізичний, психологічний і соціальний розвиток неповнолітніх.

Виходячи з диспозиції ч. 1 ст.156 ККУ в якості потерпілого виступає особа чоловічої чи жіночої статі, що не досягла шістнадцятирічного віку (не дивлячись

на використання в назві статті терміну «неповнолітня»). Малолітньою є особа, що не досягла чотирнадцятирічного віку.

З об'єктивної сторони розбещення неповнолітніх полягає у вчиненні розпусних дій, що мають сексуальний характер, по відношенню до неповнолітньої особи. Такі дії можуть полягати як у фізичному, так і в інтелектуальному розбещенні та мають на меті чи задоволення суб'єктом злочину своєї статевої пристрасті, чи збудження у об'єкта посягання статевого інстинкту, хоча відмінна від зазначеної мотивація не впливає на кваліфікацію. Для кваліфікації дій винної особи за ст. 156 ККУ не має значення, чи зазначені дії вчиняються за допомогою засобів зв'язку (Інтернет, телефон) чи безпосередньо до потерпілої особи.

Згідно з абзацом 2 п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» під фізичними розпусними діями слід розуміти оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо. Інтелектуальними розпусними діями є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо.

О. О. Дудоров наголошує, що традиційно розпусними визнавались як безконтактні дії, так і сексуальні маніпуляції з тілом й особливо статевими органами потерпілої особи, винуватого або третьої особи. Наразі, однак, слід ураховувати, що природні або «неприродні» статеві зносини з особою, якій не виповнилось 16 років, за її добровільною згодою не визнаються фізичним розбещенням неповнолітніх із погляду відповідальності за ст. 156 КК і мають кваліфікуватись за ст. 155 КК. Водночас виокремлення і подальше існування аналізованої кримінально-правової заборони враховує, зокрема, можливість

вчинення неохоплюваного диспозицією ст. 155 КК фізичного розбещення осіб, яким не виповнилось 16 років[16;81].

Злочин вважається закінченим з моменту початку вчинення розпусних дій. Для кваліфікації дій винного за ст. 156 ККУ не має значення наявність добровільної згоди об'єкту посягання або ж результативність такого посягання.

Суб'єктом злочину визначено особу чоловічої чи жіночої статі, що досягла шістнадцятирічного віку. Через використання гендерно-нейтральних формулювань у вказаній статті можна зробити висновок, що для інкримінування розбещення не має значення гетеро- чи гомосексуальна спрямованість дій винної особи.

З суб'єктивної сторони розбещення неповнолітніх характеризується прямим умислом.

Кваліфікуючі ознаки визначені ч. 2 ст. 156 ККУ:

- розпусні дії, вчинені до малолітньої особи;
- ті самі дії, вчинені членами сім'ї чи близькими родичами, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Таким чином, зміни кримінального законодавства були зумовлені необхідністю адаптації існуючого кримінально-правового регулювання відповідальності за статеві злочини під юридичну реальність сьогодення, що потребувало централізації уваги на розширених знаннях та розумінні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Статевий аб'юз включає в себе зґвалтування, сексуальне насильство, примушення до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, що не досягла шістнадцятирічного віку та розбещення неповнолітніх. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості ставлять під загрозу найважливіші громадські структури, оскільки створюють атмосферу насильства і страху. Через сприйняття статевих злочинів як «персональної» проблеми та низького розуміння того, що вважається статевим насильством, а що – ні в суспільстві, зазначений тип злочинів залишається найменш заявлюваним та нерозслідуваним.

Розширення складу злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, оновлення дефініцій злочину, зміна криміноутворюючої складової – все це допоможе краще відобразити реалії сексуального насильства і забезпечить краще розуміння статевого аб'юзу в Україні.

Висновки до розділу 1

Чинне кримінальне законодавство у сфері злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи представляє собою спірне явище. Через підписання Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 11 листопада 2011 року, задля виконання своїх міжнародних зобов'язань та ратифікації Конвенції виникла необхідність імплементації її положень в національне законодавство. Після ухвалення законів від 06.12.2017 № 2227-VIII

«Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та від 14.03.2018 №2334-VIII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» був змінений розділ IV Особливої частини КК України. Зміни регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи мають двоїстий характер – з одного боку, розширення складів злочину; використання гендерно-нейтральних формулювань, тим самим розширюючи коло осіб, права та свободи яких захищаються від посягань та суб'єктів злочину, яких необхідно притягнути до відповідальності; встановлення «віку згоди»; зміна інкримінуючої складової з способу виконання злочину (примус, погроза застосування фізичного насильства, застосування фізичного насильства, використання безпорадного стану) на відсутність добровільної згоди; розширення змісту кваліфікуючих ознак розбещення неповнолітніх; відмова від застарілих та юридично невизначених понять (зміна «задоволення пристрасті неприроднім способом» на «сексуальне насильство», «статева незрілість» на віковий критерій).

З іншого боку, через відсутність рекомендаційних роз'яснень з питань зміненого законодавства про кримінальну відповідальність за статеві злочини від Верховного Суду, постає проблема застосування оновленого законодавства на практиці; в диспозиції ст. 152 використовується формулювання «вчинення дії...пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи...», що декриміналізує проникнення в тіло суб'єкта злочину; використання в ч. 4 ст. 152 положення про «...незалежно від її добровільної згоди» не відповідає основному складу злочину, адже зґвалтування виключає собою наявність згоди з боку об'єкта злочину (це ж відноситься до ч. 4 ст.153); законодавча невизначеність поняття «добровільна згода»; диспозиція ст. 153, що була оновлена задля уточнення кола злочинних дій, на даний момент є дуже

розпливчастою та може охоплювати найрізноманітніші форми сексуальних дій, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи.

Отже, не дивлячись на внесення необхідних, цивілізаційних змін до регулювання кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, ці зміни в своїй законодавчій реалізації містять низку вад, що можуть стати на заваді встановлення справедливості та захисту прав та свобод громадян й потребують детальної оцінки та виправлення.

РОЗДІЛ 2.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

2.1. Психологічні аспекти злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Кримінальне право являє собою інструмент для досягнення конкретних цілей. Моральна та політична раціоналізація для криміналізації поведінки в більшості випадків полягає в двох аспектах: 1) запобігти заподіяння шкоди та 2)

покарати за правопорушення. Запобігання заподіяння шкоди в кримінальному праві полягає в впливанні на людей задля стримання від певної поведінки, яку суспільство сприймає як аморальну та небезпечну. В цьому сенсі, правова доктрина утворює базу для культурних змін - кримінальне право таким чином виступає не нейтральною системою, а має на меті витіснити вибір окремих осіб[23;4]. Прийняття кримінально-правового законодавства як способу захисту осіб від жорстокості також полягає в забезпеченні захисту від шкоди. Джоель Фейнберг, розглядаючи питання моральних обмежень кримінального права, приходять до висновку, що цілком легітимно для суспільства криміналізувати поведінку, що завдає шкоди[24;31].

Визначаючи межі кримінального регулювання, важливо сформулювати збитки, заподіяні досліджуваною дією. Для розуміння шкоди, що завдається протиправним діянням, виникає необхідність узагальнення досвіду та реакції осіб в конкретних ситуаціях. У випадку злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості шкода, пов'язана з заподіянні постраждалій особі тілесних ушкоджень була розглянута в Розділі 1, однак необхідно детально дослідити психологічну реакцію об'єктів даної категорії злочинів.

Переживання сексуального насильства в дитинстві, зґвалтування, чи небажаного статевого контакту пов'язане з підвищеним ризиком виникнення численних психологічних розладів, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади, дисоціативні розлади, розлади статевого функціонування, розлади харчової поведінки, розлади сну та розлади, пов'язані зі споживанням психоактивних речовин.

Зґвалтування є особливо тяжкою формою порушення прав особи. В більшості випадків жертвою цього злочину є жінки, проте чоловіки також стають об'єктами сексуальної наруги та страждають від ідентичного до жіночого впливу на психічне здоров'я. Одразу ж після нападу, більшість жертв відчувають шок, сильний страх, безпомічність, чи/або невіру, на додаток до самобичування Perezbudzhenня та високий рівень тривожності. В одній третини людей, що пережили зґвалтування, може розвинути посттравматичний стресовий розлад

(ПТСР). Симптоми в більшості випадків посилюються протягом перших трьох тижнів перед прогресуючим спаданням впродовж наступних трьох місяців. Для багатьох потерпілих ці відчуття проходять самі по собі протягом зазначеного часу, проте для інших симптоми тривають набагато довше. Б. О. Ротбаум відкрила, що люди, які страждали на ПТСР через зґвалтування, через три з половиною місяці все ще проявляли симптоми розладу[25;460]. Аналогічно, навіть після консультацій половина жертв страждають через стрес після трьох місяців. Високий рівень страху та тривожності а також прояви, що підходять для діагностування ПТСР у пацієнтів спостерігалися навіть до 16 років після зґвалтування[26;264].

Фактори, що впливають на психологічний вплив сексуального насильства:

- соціально-біологічні характеристики жертви;
- погляд жертви на свій статус та свої права;
- переконання жертви в тому, що являє собою сексуальне насильство;
- попередня історія наявності психологічних травм (не має значення, сексуальних чи іншого характеру);
- попередні проблеми з психічним здоров'ям;
- характер стосунків між злочинцем та жертвою;
- оцінка жертвою обставин заподіяння насильства (погроза життю, почуття вини);
- механізм реагування жертви;
- позитивна підтримка з боку сім'ї та суспільства;
- культурні особливості;
- сприйняття фактичної реакції суспільства включаючи будь-які офіційні послуги, до яких звертаються з проханням про розкриття сексуального насильства;
- для сексуального насильства над дітьми – тривалість, частота та жорстокість аб'юзу, на додаток до відношень між злочинцем та жертвою.

Жертви стикаються з необхідністю подолання та трактування не лише самого нападу, але й з реакцією суспільства на заяву про сексуальне насильство. Даний вид порушення прав людини все ще має високий рівень стигматизації по всьому світу, в 10 країнах зґвалтування в шлюбі не визнається кримінально караним діянням (Гана, Індія, Індонезія, Йорданія, Лесото, Нігерія, Оман, Сінгапур, Шрі-Ланка і Танзанія). В більшості випадків провина покладається на жертв, ніж на злочинця, таким чином жертви страждають через ганьбу та сором, навіть від власних сімей. Недовіра по відношенню до жертви та підозра в «провокуванні» злочину призводять до повторної віктимізації зі сторони сім'ї та друзів, так само як з боку працівників охорони здоров'я, поліції і судових органів.

Звинувачення жертви в сексуальному насильстві може призвести до підвищення ризику прояву поведінкових моделей, пов'язаних з ризиком для здоров'я, включаючи наркоманію, нерозбірливі статеві зв'язки, куріння, нездорову харчову поведінку, уникнення профілактичної медичної допомоги, сидячий образ життя, так само як проблеми з фізичним здоров'ям, включаючи симптоми і порушення шлунково-кишкового тракту, головні болі, ожиріння, проблеми з репродуктивною системою та інфекції, що передаються статевим шляхом.

Невеликий процент заяв про сексуальне насилля пов'язаний з серйозними психологічними наслідками, особливо у випадку насильства по відношенню до дітей, тому необхідно змінити погляд суспільства на проблему злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, задля створення почуття безпеки у жертв під час розкриття злочину. Потерпілі стикаються зі значними перешкодами при спробах розповісти про насилля та знайти допомогу. Жертви, через певні культурні контексти, можуть зіткнутися із стигматизацією, ігноруванням та іншими формами суспільних санкцій у випадку розкриття події.

Зґвалтування завдає величезної шкоди концепту безпеки та довіри до навколишнього середовища, «світу сенсу» жертви. Після зґвалтування необхідна сильна соціальна підтримка, що допоможе уникнути тривалих та більш серйозних наслідків для психологічного здоров'я. Проте, в той же час, реакція

постраждалої особи (дратівливість, депресія, зміна настрою) відштовхнути надану підтримку. На додаток до вищевикладеного, розкриття статевого насилля може стати причиною травматизації членів сім'ї чи близьких друзів жертви, що потенціально може погіршити процес одужання.

Важливо, що будь-які негативні реакції з боку структур соціальної підтримки, чи відчуття відсутності соціальної підтримки має несумірний ефект на психологічному здоров'ї постраждалої особи, підтверджуючи необхідність більш загальних змін в полі відношення суспільства до сексуального насильства так само як і в зусиллях, спрямованих на інформування тих, кому жертва може відкритися про пережиту нею травму.

Статеве насильство по відношенню до дітей в багатьох випадках супроводжується іншими формами жорстокого поводження та травмами. Дитяча травма, включаючи сексуальне насильство, пов'язана з різним ступенем вбачаємо або фактичної загрози. Вплив такого досвіду на окремих дітей сильно варіюється та залежить від багатьох факторів, включаючи генетичну уразливість, попередньо існуючі розлади психіки, сумарна історія травм, сприйняття дитини, пов'язане з сексуальним насильством, підтримка батьків та реакції оточуючих а також системах підтримки, до яких звернулися після розкриття або встановлення факту насильства. Також існує все більше доказів того, що сексуальне насильство має різний вплив в залежності від того, на якій стадії розвитку воно вперше сталося[27;190].

В цілому, сексуальне насильство над дітьми пов'язано з набагато вищим ризиком виникнення ПТСР. Дослідження дітей шкільного віку та підлітків, що піддавалися сексуальному аб'юзу показує, що від однієї третини до половини молоді проявляють клінічні симптоми ПТСР[28;4]. Сексуальне насильство також пов'язане з підвищеним ризиком виникнення безліч інших форм психопатології та негативних наслідків в дитинстві та підлітковому віці, включаючи тривожні і депресивні розлади, зловживання психоактивних речовин, ексцентралізацію поведінкового розладу, булімію та інші розлади харчової поведінки, біполярний розлад, схильність до суїциду, диссоціацію та

психічні розлади, розлади сну. Серед жертв сексуального аб'юзу також зустрічається психіатрична коморбідність, в цьому випадку діти та підлітки страждають декількома психіатричними розладами або ж проявляють симптоми, характерні для комплексного ПТСР.

Дорослі жертви сексуального насильства схильні до поведінки, пов'язаної з ризиком для здоров'я, включаючи зловживання психоактивних речовин і залежність, куріння сигарет і безліч ризикованих сексуальних дій. Підвищується можливість стати об'єктом повторної віктимізації, насилля з боку партнера та проявляти агресивну поведінку. Більш того, жертви сексуального насильства уразливі відносно низької самооцінки і ряду міжособистісних труднощів, включаючи труднощі з довірою, дизадаптивність рис характеру а також чутливість до агресивного міжособистісного (психологічного) впливу.

Сексуальне насильство по відношенню до чоловіків, включаючи зґвалтування, є недостатньо вивченою темою. Його поширеність, як правило, набагато нижча ніж серед жінок, проте викликає занепокоєння у всьому світі. Як наслідок зґвалтування, для чоловіків характерні схожі з жіночими симптоми розладів психологічного здоров'я та можуть зіткнутися з тими ж або потенційно більш негативними реакціями з боку суспільства. Для чоловіків-жертв сексуального насильства характерний менший рівень повідомлення про злочин, та більша ймовірність відсутності професійної допомоги з психологічними наслідками, що може призвести до зростання рівня агресії та подальшій можливості скоєння злочину чи правопорушення, або ж призвести до самопошкодження чи зловживання психоактивними речовин.

Психологічний вплив сексуального домагання, що сталося на робочому місці чи навчальних закладах носить багатоаспектний характер. Потерпілі від такої форми порушення їх статевої свободи проявляють наступні форми психологічної реакції – злоба, тривожність, печаль, депресія, також згадують труднощі з довірою та можуть займатися самолікуванням, включаючи вживання речовин, що може призвести до негативних наслідків та куріння. Також переживання сексуального домагання може призвести до підвищеного ризику

виникнення пов'язаних зі стресом психосоматичних симптомів – головний біль, біль у м'язах, зміна ваги, нудота і шлунково-кишкові розлади, проблеми з диханням, стомленість, прискорене серцебиття та безсоння[29;145]. Психологічний вплив пов'язаний з видом сексуальних домагань, якого зазнала жертва. Серйозні форми домагань як, наприклад, «послуга за послугу», де особа, від якої постраждала знаходиться в залежності чи вимагає сексуальні послуги чи має на увазі, що такі послуги необхідні для того, щоб уникнути негативних або отримати позитивні результати в галузі освіти або професійної діяльності, можуть бути пов'язані з реальною фізичною і статевою загрозою і тілесними ушкодженнями та призводить до появи однієї чи більше психологічних травм чи прояву симптомів ПТСР[29;158].

Таким чином, порушення тілесної автономії шляхом сексуального насильства має наслідком серйозний негативний вплив на психологічне здоров'я людини. Більшість експертів в сфері сексуального насильства приходять до висновку, що сексуальний аб'юз спрямований не лише на насильницьке задоволення статевої пристрасті, часто це приниження жертви задля почуття влади і панування над нею. ВОЗ в своїй доповіді з питань про насильство та здоров'я наголошує що ефект сексуального аб'юзу на психологічне здоров'я може бути настільки ж серйозним, як і його вплив на фізичне здоров'я і настільки ж довготривалим[44;149]. Досвід вступу в статеві стосунки без згоди описується як: «поглинення, окупація, вторгнення та витіснення» фізичною необхідністю іншої людини. Зґвалтування може змусити жертву відчувати себе не людиною, а лише об'єктом для сексуального задоволення злочинця, спаплюженим та приниженим. Можна стверджувати, що сексуальні стосунки роблять учасників більш уразливими і незахищеними ніж інші види взаємовідносин. Деякі жертви зґвалтувань страждають на посттравматичний стресовий розлад, дослідження показують, що саме у постраждалих від зґвалтування є більша ймовірність розвитку ПТСР, ніж у жертв інших злочинів і зґвалтування в цілому має більш негативні наслідки, ніж інші злочини[30;840]. Сексуальне насильство може

також позначатися на соціальному добробуті жертв, наприклад шляхом стигматизації та остракізму в сім'ї.

Задля допомоги постраждалим, важливо зробити лікування доступним для жертв. Психотерапія може зменшити симптоми ПТСР та суміжних розладів. В Україні відсутні механізми допомоги жертвам сексуального насильства, більшість з них направлені на жертв домашнього насильства, та можуть не приділяти достатньої уваги сексуальному аб'юзу. Також на заваді допомоги потерпілій особі можуть стати певні «бар'єри» – впевненість в тому, що їй не повірять; недовіра поліції, медикам; страх повторної віктимізації; приналежність до маргінальних груп; відсутність чи лімітований доступ до належної допомоги. Необхідно забезпечити інформаційну обізнаність суспільства, задля підвищення рівня пізнання про сексуальне насильство та його наслідки, зменшення ймовірності стигматизації та повторної віктимізації, проводити тренінги серед працівників сфер, що працюють з постраждалими для підвищення рівня довіри з боку жертв та підвищення рівня повідомлень про злочин.

2.2. Проблеми кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Відповідно до Єдиного звіту по кримінальним правопорушенням Генеральної прокуратури України, за липень 2020 року кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи було обліковано 475 правопорушень, серед яких закрито – 215, де 211 було закрито з підстав: - встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження (п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК). За серпень 2020 року було обліковано 550 кримінальних правопорушень, серед яких закрито 249 та 245 було закрито з підстав,

викладених у п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України. За вересень 2020 було обліковано всього 606 кримінальних правопорушень, серед яких провадження було закрито в 310 випадках, де в 306 провадження було закрито за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України, та в 270 випадках на кінець звітнього періоду рішення не прийнято. Тобто, в більшості випадків, кримінальне провадження у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи закриваються на стадії досудового розслідування, майже, що повідомлення про злочин призведе до арешту підозрюваного та в результаті до обвинувального вироку. Для покращення ситуації, що склалася, необхідно дослідити те, як система кримінального правосуддя розглядає скарги на сексуальні зазіхання та з яких причин відбувається відсіювання справ.

Неповність визначення криміноутворюючої ознаки. Згода має найважливіше значення для визначення всіх основних сексуальних злочинів. Проте розпливчастість дефініції добровільної згоди (згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин) може послужити причиною труднощів застосування норм кримінального законодавства.

Концепт згоди втілює в собі те, що означає бути автономним моральним агентом. Тобто: «якщо автономність полягає в здатності волевиявляти зміни моральних прав та обов'язків і якщо згода нормативно важлива саме через те, що вона являє собою автономність, то тоді має бути так, що згода представляє собою здійснення волі»[31;124]. Повнолітні дієздатні особи мають автономне право контролювати те, що відбувається з їх тілами, очевидно також надавати згоди на статеві стосунки. Згода формує собою дозвіл на виконання дії для іншої особи, та являється базовим принципом в кримінальному праві, так як є механізмом виміру «перетину кордонів» тіла чи предмета власності[32;107].

Згода описується як володіння "моральної магією", тому що вона наділена силою змінювати моральні та правові відносини між індивідами, що вчиняють певні дії. Можна сказати, що добровільна згода трансформує злочини в

юридично допустимі діяння, наприклад, зґвалтування в статеві зносини, та крадіжку в передачу об'єктів власності іншій особі[33;119]. Петтер Асп зазначає, що формулювання «трансформація» вводить в оману, тому що передбачає, що зґвалтування «трансформується» в стосунки, додаючи до нього згоду. Натомість, вона застосовується в якості відмінності між зґвалтуванням та статевим актом з обоїпільної згоди.[34;208] Задля забезпечення досягнення мети автономії, згода повинна бути добровільною та цілеспрямованою. Таким чином, згода має відповідати певним критеріям задля забезпечення наявності відповідних передумов для згоди. Певні обставини підривають здатність особи на надання згоди виводячи з ладу жертву, наприклад велика кількість алкоголю, так само як зовнішні обмеження, що можуть вплинути на ймовірність щирої згоди, наприклад в умовах збройного конфлікту.

У вузькому сенсі згода відноситься до реакції індивіда на сексуальну взаємодію. Проте, зовнішня оцінка цієї реакції пов'язана з труднощами. Згода часто пронизується соціальними та культурними звичаями щодо сексуальної поведінки а також припущеннями щодо бажань індивіда. Труднощі в дефініції згоди частково полягають в її фактичному і повсякденному використанні та її різних правових визначеннях. Таким чином, концепція згоди охоплює широке коло нормативних суджень. Пітер Вестен стверджує, що в філософських і правових дискусіях використовуються чотири різні концепції згоди[35;294]. Ці концепції організовані навколо трьох пар відмінностей. Перша пара відмінностей стосується відмінності між «фактичною» та «юридичною» згодою. Перша - це те, що є вірним по суті, друга - це те, що необхідно для дотримання правових критеріїв застосування цієї концепції. 13-річна особа, по суті, може надати згоду на статеві зносини, проте юридично її згода не буде мати значення через її вік. Друга пара відмінностей стосується різниці між «психологічною/поведінковою» та «вираженою» згодою. Перша стосується суб'єктивного стану свідомості жертви; друга - стосується зовнішніх ознак, що виражають такий стан свідомості. Третя пара відмінностей стосується різниці між «дійсною» і «умовною» згодою. Ця пара схожа на першу в тій мірі, в якій

закон іноді передбачає або приписує наявність згоди, створює фікцію згоди без висловлення такої згоди. Наприклад, спортсмени в організованих змаганнях вважаються такими, що надали згоду на ризик заподіяння певних видів фізичної шкоди в рамках гри. Різниця між правом та реальністю у всіх випадках виникає через відмінності між тим, що в дійсності є правдою і тим, що ми нормативно воліли б бути правдою. Отже, в основі всіх трьох цих пар відмінностей лежить більша різниця між фактичним і нормативним розумінням згоди. Перша намагається точно описати об'єктивні і суб'єктивні факти про жертву; друга – встановити певні умови, які повинні бути дотримані для того, щоб згода була юридично дійсною.

Чотири концепти, як правило, домінують в правових та філософських дебатах про природу згоди. Перша пара:

- Фактична психологічна/поведінкова згода - цей вид згоди пов'язаний виключно з суб'єктивним душевним станом жертви. Чи згодна особа з тим, що відбувається з нею (з огляду на всі обставини)? Наприклад, у випадку, якщо жертві погрожують фізичним насиллям/зброєю задля змушення її вступити в статеві зносини, вона, з огляду на обставини, надає фактичну психологічну згоду.
- Фактична виражена згода – цей вид згоди фокусує увагу на об'єктивно виражених сигналах чи індикаторах суб'єктивного відношення жертви. Зрозуміло чи вона висловлювала (усно або невербально) свою згоду з тим, що з нею сталося? Наприклад, якщо жертва повідомила про своє бажання вступити в статевий зв'язок в разі використання презерватива.

Однак погляд на наявність згоди в злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з точки зору фактичності міг би виключати злочинність діяння, адже згода була надана, саме тому до загального визначення згоди додаються нормативні умови. Коли ми розглядаємо згоду з нормативної перспективи, ми звертаємо увагу не лише на психологічний стан жертви та її

поведінку у відповідний час, але й через що вона поводи́ла себе певним чином. Таким чином Вестен приходиться до свого третього концепту згоди:

- Нормативна психологічна/поведінкова та/або виражена згода – цей вид згоди відноситься до психологічного стану жертви та його вираження, а також на певних нормативних умовах. Існує три загальних сімейства нормативних умов: (I) умови свободи (чи була жертва примушена до вступу в статевий зв'язок?); (II) умови обізнаності (чи була жертва точно обізнана про те, на що дає згоду, чи її обманули або ввели в оману будь-яким чином?); (III) умови компетентності (чи є жертва відповідного віку і чи має вона розумову здатність давати згоду?).

Четвертий концепт згоди Вестена:

- Нормативна умовна згода – цей вид згоди використовує юридичні фікції, мотивовані нормативними положеннями задля припису згоди особі, що іншим чином не відповідає вимогам фактичної чи нормативної згоди. Це можна пояснити трьома різними способами: (I) штучна згода, яке полягає в тому, що особа не погоджується на X, але погоджується на Y і згода на Y включає в собі згоду на X; (II) усвідомлена згода, тобто коли особа погоджується на потенційний ризик X і тому коли X дійсно відбувається, це вважається невдачею цієї особи та (III) гіпотетична згода, тобто коли хтось тимчасово не в змозі дати згоду, але згода приписується їм, тому що, якби у них була можливість, вони б погодилися на X.

Усвідомлена і умовна згода не має великого значення при обговоренні сексуальних злочинів, вони частіше зустрічаються у медицині. Але штучна згода може та історично відіграло свою роль в статевих злочинах. Вестен стверджує, що сумнозвісне звільнення від відповідальності за зґвалтування в шлюбі (згідно з яким чоловік ніколи не міг бути винним у зґвалтуванні своєї дружини) включало в себе штучну згоду. Краще розуміння сутності згоди та факторів, що впливають на неї допоможе розумінню проблем, що виникають в кримінальному

праві та допоможе в формуванні більш точного визначення «добровільної згоди».

Хибні уявлення про сексуальне насильство. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, ймовірно, є єдиною групою злочинів, навколо якої виникло безліч упереджень. Ці упередження стосуються як місця вчинення злочину так і особи жертви, її поведінки, одягу, характеру відносин між злочинцем та жертвою, реакції жертви на злочин, часу повідомлення про сексуальне насильство, та статевої приналежності злочинця та жертви. Подібна ситуація створює вакуум, в якому відходження від «канону» злочину може не сприйматися як протиправне діяння не лише суспільством, але й працівниками правоохоронних органів та призвести до несприятливих та небезпечних наслідків.

Багато людей в нашому суспільстві вважають, що більшість сексуальних посягань відбувається незнайомим чоловіком, що злочинець використовує зброю та/або велику кількість фізичної сили, жертви реагують істерично і негайно повідомляти про злочин в поліцію, яка реагує з відповідним співчуттям. Для багатьох подібний опис є стереотипом «реального зґвалтування» чи сексуального насильства. Найбільш характерними упередженнями стосовно злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є:

- Вчинено незнайомцем.
- Включає в себе значне застосування фізичного насильства.
- Залишає видимі сліди тілесних ушкоджень.
- Включає застосування зброї.
- Відбувається "в поганому районі міста".
- Вчинено кимось з низьким соціально-економічним статусом.
- Відбувається по відношенню до молодої і привабливої жертви.
- Викликає істеричну реакцію жертви.
- Про це негайно повідомляють в поліцію.
- Описується жертвою зі 100% точністю.

- Здійснюється вночі, в темному провулку.
- Завжди здійснюється чоловіком по відношенню до жінки.

Насправді лише невеликий відсоток випадків сексуального насильства підпадає під цей стереотип. Більшість сексуальних посягань відбувається особою, відомою жертві, без зброї, фізичного насильства або ознак тілесних ушкоджень. Далеко не всі жертви повідомляють про сексуальне насильство в поліцію, але якщо і повідомляють, то часто після декількох днів, тижнів, місяців або навіть років з моменту скоєння злочину. Багато жертв мають ряд факторів, що негативно впливають на оцінку достовірності їх слів: вони часто є молодими, бездомними, особами, що втікли з дому, поводять себе агресивно, тимчасово проживаючими, особами з фізичними чи психологічними розладами, зловживаючими алкоголь чи наркотичні засоби. Жертви-трансгендери, жертви, які не відповідають гендерним нормам, чоловіки також можуть розглядатися з скептицизмом через стереотипи про те, хто може бути жертвою сексуального насильства. Жертви часто забувають, перебільшують або фабрикують окремі частини своїх історій, вони можуть навіть повністю відмовитися від своїх слів. Причини для відмови найчастіше досить логічні для жертв і пов'язані із захистом їх безпеки і економічної безпеки їх сімей. Зазвичай вони не впадають в істеріку, коли їх опитують медичні працівники, слідчі правоохоронних органів, прокурори або інші особи. Підозрювані часто не вписуються в стереотип "насильника", у багатьох випадках це шановна особа зі статусом і становищем у суспільстві.

К. Лонсвей та Д. Аркамболт визначають декілька причин виникнення хибних уявлень про сексуальне насильство: 1) засоби масової інформації схильні зображати сексуальні напади, що відповідають стереотипу; 2) людям властиво спрощувати проблему, а не переглядати свої припущення; 3) люди прагнуть почувати себе у безпеці від загрози сексуального насильства[36;10]. Завдяки стереотипам, сексуальне насильство сприймається як злочин, який скоюється тільки в суворо визначених обставинах (наприклад, в темному провулку в нічний час), створюється штучне почуття безпеки: «якщо уникати певних місць/стилю

одягу/перебування ніччю на вулиці, зі мною/моїми близькими нічого не станеться». Хибне почуття безпеки може також виникати з урахуванням того, що стереотип «справжнього зґвалтування» сформований опираючись на гендерний фактор – чоловіки не вважають себе можливим об'єктом сексуального насильства. Постраждавши від такого насильства, страх бути названим «геєм» чи «недостатньо чоловіком, аби дати відсіч» може знизити ймовірність того, що чоловік повідомить про злочин владі або навіть своїм близьким. Гендерний фактор також відіграє свою роль в формуванні стереотипу поведінки жертви та злочинця. Наприклад, наш культурний стиль сексуальної поведінки диктує, що чоловіки повинні бути агресорами, а жінки – контролерами (тобто жінка «проводить лінію», вирішує, коли необхідно зупинитися). Подібний погляд транслює думку про стиль поведінки, що підходить для жінки. Він припускає, що жінки не повинні вступати в статеве життя або навіть брати участь у сексуальній діяльності, не пропонуючи хоча б деяку форму протесту або опору, будь то фізичний чи вербальний. Таким чином, існує ідея, що жінки говорять «ні», коли вони дійсно мають на увазі «так», тому що, навіть якщо жінка хоче брати участь у сексуальній діяльності, вона може відчувати, що їй потрібно протестувати, аби не справити враження розпущеної чи легко доступної. Зрозуміло, що ці ідеї про належну поведінку чоловіків і жінок в статевому житті підвищують ймовірність сексуального насильства. Вони кажуть нам, що чоловіки повинні вести себе агресивно і що жінки повинні відмовлятися від сексуальних дій або чинити їм опір, але це все «частина гри» і не повинно сприйматися занадто серйозно.

К. Лонсвей та Д. Аркамболт також наголошують на негативних наслідках існування стереотипів відносно сексуального насильства – по-перше, недовіра до жертв. Одним з основних наслідків стереотипного уявлення про "справжнє зґвалтування" є те, що це ставить під сумнів довіру до жертв, що повідомляють про сексуальне насильство, яке не відповідає стереотипу. Як і інші члени суспільства, фахівці, які реагують на сексуальне насильство, часто мають чіткі очікування відносно того, як має виглядати злочин і хто виступає в якості жертви

і злочинця. Тому нерідко фахівці реагують так само, як інші члени суспільства, з скептицизмом розглядаючи повідомлення про сексуальне насильство, якщо воно не відповідає стереотипу "справжнього зґвалтування" або якщо жертва не поводить як "справжня жертва зґвалтування". Розслідування і судовий розгляд статевого насилля не може буди покращено, поки повідомленням жертв не вірять в першу чергу. Таким чином, одним з основних способів впливу помилкових уявлень суспільства про сексуальне посягання на розслідування і судове переслідування у зв'язку з сексуальним посяганням є те, що провідні працівники розглядають повідомлення з підозрою. Коли це відбувається, розслідування, очевидно, може ніколи не початися - або воно може проводитися погано, що призводить до малої ймовірності успішного розслідування і судового розгляду.

По-друге, слідчі правоохоронних органів часто віддають перевагу доказам що допомагають встановити особу підозрюваного, і не беруть до уваги виключно важливе значення доказів, необхідних для подолання набагато більш поширеною аргументації на користь підтвердження відсутності добровільної згоди. Докази, що ідентифікують особу підозрюваного відіграють ключову роль в справах, де злочинцем є незнайомиць, проте у випадках сексуального насильства, вчиненого особами, знайомими з жертвою, підозрюваний навряд чи буде заперечувати, що він був тим, хто вступив у статеві стосунки з постраждалою особою, тобто, не будуть будувати лінію захисту на основі помилкової ідентифікації. Натомість, такі підозрювані будуть майже завжди стверджувати, що статевий акт мав місце, але жертва дала свою згоду. В такому випадку необхідні докази, що зможуть підтвердити присутність сили, погрози, страху, це можуть бути – знімки генітальних та інших ушкоджень; документально підтверджені скарги на біль; докази попередніх подібних дій, задля підтвердження наступних злочинів; докази з місці (місць) злочину, що підтверджують фак боротьби; записи зв'язку з диспетчером; опитування першої особи, якій жертва повідомила про напад; детальна інформація від жертви, що описує її думки та почуття під час нападу, а також будь-які сенсорні і периферійні деталі, які можуть бути згадані; детальна інформація від інших, що

описує поведінку жертви після сексуального нападу, задля порівняння її з типовою поведінкою жертви до сексуального нападу; детальна інформація про взаємовідносини між жертвою і підозрюваним, в тому числі про наявність повноважень або контролю, якими підозрюваний володіє щодо житла, освіти або зайнятості жертви, а також про будь-яку можливість наявності економічного примусу[36;17]. У тих випадках, коли такі докази не виявляються або не збираються, розслідування навряд чи призведе до успішного судового розгляду, оскільки воно не буде ефективно оскаржувати лінію захисту, побудовану на присутності добровільної згоди.

По-третє, злочинці можуть повторно здійснювати сексуальне насильство. Ігнорування через стереотипи реальної загрози сексуального насильства, що вчиняється особою, знайомою з жертвою може стати причиною повторного вчинення злочину. П. Міллер та Д. Лізак в своїх дослідженнях опитали 1882 чоловіків, середній вік яких становив 28 років та серед них були представники різних прошарків населення – з них 120 чоловіків (6,4%) здійснили в цілому 483 сексуальних посягань на жінок, яких вони знали. Проте ні про один з цих випадків сексуального насильства не було повідомлено правоохоронним органам[37;75]. Якщо злочинець розуміє, що уникнути відповідальності за свої дії дуже просто, він може продовжувати скоювати злочини проти статевої свободи та заподіяти неймовірну шкоду життю ще більшого числа жертв. Тому фахівці повинні мати чітке уявлення про реальну динаміку сексуального насильства, задля проведення успішного розслідування, яке призведе до притягнення до кримінальної відповідальності.

Таким чином, на процес кваліфікації та подальшого кримінального провадження впливають як правові, так і позасудові чинники. Центральна роль в якості правового чинника належить добровільній згоді, а точніше, неповноті її визначення в національному кримінальному законодавстві. Із внесенням змін до ККУ саме відсутність добровільної згоди вважається криміноутворюючою ознакою в більшості злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, проте дефініція добровільної згоди є доволі розпливчатою, що може

створити плутанину, коли суддям пропонується визначити, чи погоджувалася жертва на статевий акт. Існує чотири концепції згоди, які опираються на фактичну та нормативну сторони згоди. Фактична описує згоду з боку об'єктивної реальності – тобто констатує сам факт наявності згоди та її прояву, не зважаючи на причини такої згоди; нормативна сторона призвана створити критерії, відповідно до яких надання згоди було здійснено у шлях, що задовольняє норми законодавства, тобто виявлення будь-яких факторів маніпулювання, примушення, введення в оману та інші. Відповідно до цих концепцій, пропоную змінити дійсне визначення добровільної згоди – згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, на «добровільна згода – вільне волевиявлення особи на вступ у статеві стосунки; згода вважається добровільною, якщо на її надання не мало впливу зловживання чи експлуатація довіри, влади, статусу/положення, без застосування примушення чи погроз, згоду було надано виключно особою, що приймала участь у статевих стосунках. Згода не вважається добровільною, якщо її надано особою, що не в змозі дати згоду на вступ у статеві зносини, та якщо особа, надавши згоду на вступ у статеву діяльність виражає поведінкою чи словами відсутність згоди на продовження такої діяльності».

Під позасудовими чинниками слід розуміти сформовані у суспільстві упередження щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Важливо, щоб професіонали мали точне уявлення про реальну динаміку статевих злочинів і повне розуміння того, хто може стати жертвою сексуального насильства - для успішного розслідування цих злочинів та підвищення ймовірності кримінального переслідування. Розуміння реальної динаміки злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи працівниками правоохоронного апарату та працівниками охорони здоров'я необхідне також для належного реагування на жертв, їх друзів, родичів та інших осіб, які надають підтримку. Повідомлення про сексуальне насильство може вважатися хибним лише у випадку наявності доказів, що підтверджують відсутність посягання.

Таким чином, слідчі правоохоронних органів та інші фахівці, що працюють з жертвами статевих злочинів не можуть визначати факт відсутності скоєння сексуального насильства по відношенню до постраждалої особи через невідповідність заявлюваного злочину стереотипам про статеve насильство. Слідчі та інші особи, безумовно, не можуть встановити, що сексуального нападу не відбулося, оскільки жертва не викликає довіри – наприклад, жертва молода, в стані алкогольного сп'яніння, приймає наркотики, агресивно себе поводить або підозрюється зайнятті проституцією. Співробітники правоохоронних органів, прокурори та інші особи повинні робити всі остаточні рішення по заяві про сексуальне насильство на висновках, зроблених на основі результатів ретельного, заснованого на доказах розслідування.

2.3. Комплексний підхід як спосіб підвищення ефективності кримінально-правової оцінки та розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Підвищення ефективності кримінально-правової оцінки та розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості не може бути досягнуто за допомогою внесення змін до якоїсь однієї структури. Заклади, що відіграють ключову роль в реагуванні на сексуальне насильство: 1) заклади охорони здоров'я; 2) правоохоронні органи; 3) органи прокуратури; 4) виправні заклади; 5) служби з надання допомоги жертвам. Жертви, що повідомляють про статеві злочини в правоохоронні органи скоріш за все будуть контактувати з медичними працівниками та фахівцями зі служб з надання допомоги жертвам статевого насилля, та якщо проводиться арешт, до нього залучаються працівники прокуратури. Таким чином, ці п'ять структур формують собою єдину систему, що надає допомогу постраждалим від сексуального насильства, відповідно задля підвищення ефективності їх праці необхідний комплексний підхід, який буде впливати на кожний з вказаних органів, враховуючи особливості їх повноважень.

Заклади охорони здоров'я. При наданні допомоги жертвам сексуального насильства першочергова увага завжди повинна приділятися здоров'ю та

добробуту пацієнтів. Турбота про благополуччя пацієнта повинна поширюватися і на забезпечення можливості пацієнта зберегти почуття власної гідності після посягання, що змушує їх почувати себе приниженими та спалюженими. Всім особам, які стали жертвами сексуального насильства, повинен бути забезпечений належний і якісний догляд, який повинен бути доступним 24 години на добу; у випадку неможливості підтримки цілодобового функціонування закладу (наприклад, з фінансових причин), допомога повинна надаватися по запити. Догляд повинен бути етичним, співчутливим, об'єктивним і, перш за все, орієнтованим на пацієнта. Важливими аспектами надання послуг є також охорона, безпека і недоторканність приватного життя постраждалої особи. Постраждалі від статевого аб'юзу присутні в будь-якому секторі системи охорони здоров'я, саме тому всі медичні установи повинні бути в змозі розпізнавати ознаки сексуального насильства та надавати відповідні послуги (або, принаймні, направляти пацієнтів на необхідний догляд). Медичні установи повинні розробити конкретну політику і процедури надання допомоги жертвам сексуального насильства. Для оволодіння працівниками медичних закладів (медичні сестри, лікарі, соціальні працівники, фахівці в області психічного здоров'я) потрібних навичок в роботі з постраждалими від статевого насилля, необхідно проводити належні тренування, підготовку та надавати професіональну підтримку. Особливо це стосується медсестер і лікарів, які проводять медичне обстеження жертв статевих злочинів.

В багатьох випадках статева приналежність медичного працівника може стати критичною проблемою, тому директорам або керівникам медичних установ слід забезпечити у всіх можливих випадках наявність медсестер чи жінок-лікарів[38;19].

Правоохоронні органи та органи прокуратури. Складнощі, пов'язані з сексуальним насильством, вимагають повної уваги правоохоронних органів і системи кримінального правосуддя. Правоохоронні органи здатні надавати підтримку жертвам, залучати правопорушників до відповідальності і попереджати майбутні акти насильства. Як було зазначено в Розділі 1 та Розділі

2 даної праці, на якість та ефективність роботи правоохоронних органів та органів прокуратури в оцінці та розслідування залежить як від правових, так і позасудових чинників. Задля забезпечення ефективності кримінально-правової оцінки, необхідно забезпечити відсутність розпливчатих понять в ККУ, забезпечити наявність актуальних рекомендаційних роз'яснень з питань зміненого законодавства про кримінальну відповідальність за статеві злочини, редагування існуючих статей задля виправлення існуючих недоліків. Для підвищення ефективності роботи зазначених органів необхідно проводити відповідні тренування, ціллю яких буде підвищення розуміння реальної динаміки злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, специфіки роботи з жертвами статевого насильства, покращення навичок створення атмосфери довіри у жертви, проявляючи повагу та залишаючись неупередженим, покращення роботи з заявами про сексуальне насильство. Навіть якщо інцидент не відповідає елементам злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості, письмовий звіт повинен бути збережений в якості інформаційного звіту – збереження інформаційних звітів дозволяє ідентифікувати серійних злочинців по типу злочину, повертатися до справи в міру надходження додаткової інформації та сприяє перегляду справи в порядку нагляду. Всі заяви повинні вважатися дійсними, якщо не буде доведено інше. Заяви про сексуальне насильство не повинні позначатися як «неправдиві» чи необґрунтовані в результаті первинного опитування жертви або реакції жертви на сексуальне насильство. Жертви сексуального насильства можуть висловлювати бажання забрати заяву та наполягати на завершенні розслідування з різних причин (наприклад, боязнь помсти з боку правопорушника, побоювання того, що їм не повірять, недовіра системі кримінального правосуддя і порушення недоторканості приватного життя). Небажання жертви сприяти розслідуванню не є ні ознакою неправдивої заяви, ні підставою для відмови від проведення серйозного, заснованого на доказах розслідування. Найкращою практикою є надання жертвам можливості проходити медичний огляд та/або співбесіди зі співробітниками правоохоронних органів в присутності адвоката чи особи, яка

надає підтримку за їх вибором. Одночасно з тим, що постраждалі право привести на допит з собою особу, якій вони довіряють, необхідно шукати наступні ознаки: 1) нерішучість жертви в розкритті всіх подробиць нападу в присутності близької їм особи (наприклад, когось із подружжя чи батьків); 2) контроль або залякування з боку особи, яка надає підтримку жертві.

В аспекті збирання доказів, необхідно пам'ятати, що у більшості випадків підозрюваний знайомий з жертвою, тому потерпіла особа може представити підтверджуючі подробиці і докази. У випадках, коли жертва та злочинець знають один одного, необхідно централізувати увагу на доказах, що будуть підтверджувати саме відсутність згоди при вступі в статеві відносини – випадки статевого насильства (при відсутності виражених фізичних травм) часто зводяться до «він сказав/вона сказала», проте в дійсності виникає ситуація «його слово проти їх слів», адже особи, що скоюють статеві злочини в більшості випадків мають історію подібної поведінки[39;7]. Раніше незареєстровані злочину можуть бути виявлені шляхом опитування соціальних кіл підозрюваного, його нинішніх і колишніх партнерів. Постраждалі особи можуть більш детально розповісти про насилля комусь із своїх близьких друзів, тому їх свідчення можуть послужити переконливим підтвердженням вчинення злочину. Підозрювані часто вихваляються своїми сексуальними контактами друзям, тому їх свідчення можуть служити підтвердженням деталей нападу.

Виправні заклади. Для забезпечення громадської безпеки необхідно, щоб виправні заклади представляли собою комплексну систему, що складається з ізоляції, лікування, нагляду, примусових заходів медичного характеру та оповіщення. Основною ціллю виправних закладів є допомога в'язням навчитися знижувати ризик рецидиву та контролювати свою агресію. Засуджені можуть навчитися уникати сексуальної агресії, а також навчатися і застосовувати навички, необхідні їм для того, щоб жити відповідально в суспільстві. Саморегулювання є важливим елементом лікування, який дає учасникам можливість вивчати і практикувати заходи задля більш ефективного та соціально орієнтованого задоволення їх потреб. Лікування повинно починатися

з комплексної оцінки, яка включає психологічні тести, клінічні інтерв'ю, покликані визначити цілі і стратегії лікування для кожного правопорушника. Реабілітаційна програма повинна включати в себе роботу зі спеціалістом, за допомогою якої правопорушники починають розуміти, що привело їх до вчинення злочину, а потім працюють над формуванням просоціальних установок, мислення і навичок, необхідних для зниження ймовірності повторного вчинення злочинів та підвищення ймовірності про-соціальної направленості стилю життя.

Особи, засуджені за сексуальні злочини, можуть мати або не мати діагностуємий психічний розлад, пов'язаний з їх злочинною поведінкою. Найбільш поширеними діагнозами, пов'язаними з ризиком скоєння статевих злочинів визнаються розлади особистості кластера В, тобто нарцисизм, антисоціальні розлади особистості, емоційно нестабільний (прикордонний) розлад особистості, а також парафілія, зокрема педофілія. Навіть у тих, у кого немає формальних діагнозів, висока ймовірність присутності психологічних характеристик, пов'язаними з ризиком і заслуговуючими втручання спеціаліста. Ці характеристики можуть включати імпульсивність способу життя, терпимість до порушень правил поведінки, емоційну ідентифікацію з дітьми і ворожість по відношенню до жінок[41;200].

Основні фактори ризику, пов'язані з рецидивом статевого насильства, можна згрупувати за двома широким категоріям: загальна злочинність і статеві злочинність[40;4]. Так само як і інші правопорушники, рецидивісти статевих злочинів здійснюють серйозні порушення правил поведінки і мають загальні риси, такі як нестабільність способу життя, схильність до негативного впливу однолітків і конфлікти з інтимними партнерами. Разом з тим існують певні фактори ризику, характерні тільки для осіб, які вчинили сексуальні злочини, такі, як девіантні сексуальні схильності, емоційна схожість з дітьми та статеві збоченість. Також необхідно зазначити, що засуджені можуть мати характеристики, що не кваліфікуються як криміногенні, наприклад інтерналізаційні розлади (депресія), відсутність співчуття до жертв, заперечення

статевих злочинів, серйозні психологічні розлади, низький рівень статевої грамотності, тому що не пов'язані з рецидивом. Проте ефективна програма по реабілітації в виправних закладах повинна також акцентувати увагу на цих характеристиках, адже, відповідно до базових стандартів по догляду за пацієнтами, спеціалісти в області психологічного здоров'я повинні звертати увагу на розлади та страждання пацієнтів, навіть якщо вони не пов'язані з ризиком рецидиву[42;63].

Служби з надання допомоги жертвам. Служби з надання допомоги жертвам статевого насильства повинні бути доступні для консультації потерпілих 24 години на добу, протягом кризисної фази (одразу після злочину) консультант повинен забезпечувати комфорт і підтримку, залишаючись з жертвою, в разі необхідності, для відстоювання її інтересів, надавати їй допомогу в задоволенні нагальних потреб, включаючи одяг, харчування, житло, і надавати інформацію про майбутні можливості щодо її ситуації. Необхідна наявність групи, що складається з спеціально підготовлених медичних працівників, співробітників правоохоронних органів та адвокатів-консультантів, що допоможуть жертві пройти медичний огляд на наявність доказів насилля в найменш травмуючий спосіб, а також допоможуть в роз'ясненні необхідних юридичних процедур. Також такі служби повинні супроводжувати жертву в ході зустрічей або процедур, пов'язаних з розслідування інциденту сексуального насильства чи передачі справи до суду. Консультації надаються незалежно від того, коли жертва постраждала від статевого аб'юзу, ці послуги повинні включати консультування дорослих, що постраждали від розтління в дитячому віці. Консультації також повинні надаватися партнерам, батькам та іншим членам сім'ї, які постраждали від інциденту.

Необхідно пам'ятати про важливість співпраці між службами з надання допомоги жертвам сексуального насильства та правоохоронними органами, задля заохочення повідомлень про вчинення статевих злочинів, та забезпечувати підтримку постраждалих осіб, адаптуючись під їх індивідуальні потреби та особливості. Також важливо пам'ятати про можливість недовіри жертв до

волонтерів та працівників через їх статеву приналежність, тому потрібно забезпечити наявність гендерно-спеціфікованої допомоги для комфорту потерпілих.

В Україні відсутні кризові центри, що спеціалізуються саме на допомозі жертвам статевого насильства, існують лише служби допомоги особам, постраждалим від домашнього насильства. Проблема полягає в тому, що дані кризові центри можуть не приділяти необхідну увагу саме статевому насильству, їх можливостей може не вистачати для широкого кола потребуючих допомоги, та також функціонують згідно з упередженням, що всі жертви – жінки, тому чоловіки зустрічаються з труднощами зі зверненням щодо надання необхідної допомоги. Створення центрів допомоги жертвам злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості може відчутно покращити ситуацію не лише зі статистикою повідомлень про злочин, але й підвищити рівень довіри населення до правоохоронних органів, привернути увагу до проблем, з якими стикаються постраждалі від статевого аб'юзу та сприяти викоріненню упереджень щодо статевого насильства.

Таким чином, підхід, який буде впливати на єдину систему реагування на повідомлення про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи повинен представляти собою комплексні тренінги, зауваження та поради, що будуть застосовуватися до всіх п'яти елементів зазначеної системи - закладів охорони здоров'я, правоохоронних органів, органів прокуратури, виправних закладів, служб з надання допомоги жертвам. Основною ціллю такий підхід повинен визначати забезпечення координації між елементами системи задля створення ефективного механізму для всебічної допомоги постраждалим особам, інформування суспільства щодо особливостей статевих злочинів, їх реальної картини, відходу від стереотипного мислення та концепту «реального зґвалтування». Боротьба з сексуальними злочинами вимагає цілісного підходу. Підвищення обізнаності про питання сексуального насильства, наявних ресурсах, що надають медичну, юридичну та інформаційну допомогу,

розвіювання міфів щодо «реального зґвалтування» допоможе сформувати дбайливе суспільство, де кожен зможе почувати себе в безпеці.

Висновки до розділу 2

Таким чином, вдосконалення кримінально-правової охорони статевої свободи та статевої недоторканості не може бути досягнуто за допомогою внесення змін до якоїсь однієї структури, що приймає участь в реагуванні на випадки статевого насильства. Перш за все, необхідно розуміти вплив, який мають злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості на психологічне здоров'я постраждалої особи. Сексуальне насильство може вплинути на повсякденне життя, незалежно від того, чи відбулося воно недавно або багато років тому. Кожен постраждалий реагує на сексуальне насильство по-своєму. Сексуальне насильство має довгострокові і короткострокові наслідки для здоров'я і добробуту. Загальні емоційні реакції включають почуття провини, сором, страх, оніміння, шок і почуття ізоляції. Сексуальне насильство може призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів, та розладів харчової поведінки. Розуміння особливостей психологічної реакції людини на статевої аб'юз допоможе краще наладжувати діалог між постраждалими особами та правоохоронними органами.

По-друге, як серед професіоналів, так і в суспільстві існують упередження щодо статевої злочинів - що більшість сексуальних посягань відбувається незнайомим чоловіком, що злочинець використовує зброю та/або велику кількість фізичної сили, жертви реагують істерично і негайно повідомляти про злочин в поліцію. В результаті, працівники структур, що повинні реагувати на повідомлення про інциденти статевої аб'юзу, можуть сприймати невідповідність реальної динаміки статевої злочинів до стереотипу як підставу для сумніву щодо правдивості жертви і легітимності заяви. Фахівці повинні мати чітке уявлення про реальну динаміку сексуального насильства, задля проведення

успішного розслідування, яке призведе до притягнення до кримінальної відповідальності.

По-третє, задля забезпечення ефективності застосування оновленого кримінального законодавства у сфері злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, необхідно допрацювати існуюче визначення добровільної згоди, відсутність якої є криміноутворюючою ознакою в більшості статевих злочинів, наприклад - «добровільна згода – вільне волевиявлення особи на вступ у статові стосунки; згода вважається добровільною, якщо на її надання не мало впливу зловживання чи експлуатація довіри, влади, статусу/положення, без застосування примушення чи погроз, згоду було надано виключно особою, що приймала участь у статевих стосунках. Згода не вважається добровільною, якщо її надано особою, що не в змозі дати згоду на вступ у статові зносини, та якщо особа, надавши згоду на вступ у статову діяльність виражає поведінкою чи словами відсутність згоди на продовження такої діяльності» .

По-четверте, розробка рекомендацій та керівних принципів для закладів реагування на сексуальне насильство – заклади охорони здоров'я, правоохоронні органи, органи прокуратури, виправні заклади, служби з надання допомоги жертвам. Основною направленістю таких керівних принципів та рекомендацій повинно визначатися забезпечення координації між елементами системи задля створення ефективного механізму для всебічної допомоги постраждалим особам.

ВИСНОВКИ

За останні кілька років розширилися знання і розуміння злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що зумовило необхідність оновлення кримінальної відповідальності за статеві злочини. Після ухвалення законів від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та від 14.03.2018 №2334-VIII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації», 11 січня 2019 року були внесені зміни до розділу IV Особливої частини КК України – злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості. Зміни носять цивілізаційний характер, направлені на розширення складів злочину; використання гендерно-нейтральних формулювань, тобто спрямовані на збільшення кола осіб, права та свободи яких захищаються від посягань та суб'єктів злочину, яких необхідно притягнути до відповідальності; встановлено «віку згоди»; змінено інкримінуючу складову з способу виконання злочину (примус, погроза застосування фізичного насильства, застосування фізичного насильства, використання безпорадного стану) на відсутність добровільної згоди; розширено зміст кваліфікуючих ознак розбещення неповнолітніх; вирішено відмовитися від застарілих та юридично невизначених понять (змінено «задоволення пристрасті неприроднім способом» на «сексуальне насильство», «статева незрілість» на віковий критерій).

Однак, задля досягнення найбільш ефективного правового захисту, необхідно акцентувати увагу на недоліках – відсутність рекомендаційних роз'яснень з питань зміненого законодавства про кримінальну відповідальність за статеві злочини від Верховного Суду, постає проблема застосування

оновленого законодавства на практиці; в диспозиції ст. 152 використовується формулювання «вчинення дії...пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи...», що декриміналізує проникнення в тіло суб'єкта злочину; використання в ч. 4 ст. 152 положення про «...незалежно від її добровільної згоди» не відповідає основному складу злочину, адже зґвалтування виключає собою наявність згоди з боку об'єкта злочину (це ж відноситься до ч. 4 ст.153); законодавча невизначеність поняття «добровільна згода»; диспозиція ст. 153, що була оновлена задля уточнення кола злочинних дій, на даний момент є дуже розпливчастою та може охоплювати найрізноманітніші форми сексуальних дій, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи. Особливу увагу необхідно приділити розпливчастість дефініції добровільної згоди, яка має найважливіше значення для визначення всіх основних сексуальних злочинів, та потребує коректування, наприклад - «добровільна згода – вільне волевиявлення особи на вступ у статеві стосунки; згода вважається добровільною, якщо на її надання не мало впливу зловживання чи експлуатація довіри, влади, статусу/положення, без застосування примушення чи погроз, згоду було надано виключно особою, що приймала участь у статевих стосунках. Згода не вважається добровільною, якщо її надано особою, що не в змозі дати згоду на вступ у статеві зносини, та якщо особа, надавши згоду на вступ у статеву діяльність виражає поведінкою чи словами відсутність згоди на продовження такої діяльності» .

Безсумнівно, регламентація кримінально-правової відповідальності злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відіграє найважливішу роль в захисті громадян, проте вона є частиною цілої системи по забезпеченню охорони прав і свобод, тому, для забезпечення ефективності її роботи, необхідно звернути увагу на елементи, що можуть стати причиною погіршення функціонування цієї системи.

В Україні відсутні механізми допомоги жертвам сексуального насильства, більшість з них направлені на жертв домашнього насильства, та можуть не приділяти достатньої уваги сексуальному аб'юзу. Порушення тілесної автономії

шляхом сексуального насильства має наслідком серйозний негативний вплив на психологічне здоров'я людини. Переживання сексуального насильства в дитинстві, зґвалтування, чи небажаного статевого контакту пов'язане з підвищеним ризиком виникнення численних психологічних розладів, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади, дисоціативні розлади, розлади статевого функціонування, розлади харчової поведінки, розлади сну та розлади, пов'язані зі споживанням психоактивних речовин. На заваді допомоги потерпілій особі можуть стати певні «бар'єри» – впевненість в тому, що їй не повірять; недовіра поліції, медикам; страх повторної віктимізації; приналежність до маргінальних груп; відсутність чи лімітований доступ до належної допомоги. Необхідно забезпечити інформаційну обізнаність суспільства, задля підвищення рівня пізнання про сексуальне насильство та його наслідки, зменшення ймовірності стигматизації та повторної віктимізації, проводити тренінги серед працівників сфер, що працюють з постраждалими для підвищення рівня довіри з боку жертв та підвищення рівня повідомлень про злочин.

Сформовані у суспільстві упередження щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи впливають на якість роботи механізму захисту громадян – працівники структур, що повинні реагувати на повідомлення про інциденти статевого аб'юзу, можуть сприймати невідповідність реальної динаміки статевих злочинів до стереотипу як підставу для сумніву щодо правдивості жертви і легітимності заяви. Повідомлення про сексуальне насильство може вважатися хибним лише у випадку наявності доказів, що підтверджують відсутність посягання. Таким чином, слідчі правоохоронних органів та інші фахівці, що працюють з жертвами статевих злочинів не можуть визначати факт відсутності скоєння сексуального насильства по відношенню до постраждалої особи через невідповідність заявлюваного злочину стереотипам про статево насильство.

Останнє, важливо розробити рекомендації та керівні принципи для закладів реагування на сексуальне насильство – заклади охорони здоров'я,

правоохоронні органи, органи прокуратури, виправні заклади, служби з надання допомоги жертвам. Основною ціллю такий підхід повинен визначати забезпечення координації між елементами системи задля створення ефективного механізму для всебічної допомоги постраждалим особам, інформування суспільства щодо особливостей статевих злочинів, їх реальної картини, відходу від стереотипного мислення та концепту «реального зґвалтування». Підвищення обізнаності про питання сексуального насильства, наявних ресурсах, що надають медичну, юридичну та інформаційну допомогу, розвіювання міфів щодо «реального зґвалтування» допоможе сформувати дбайливе суспільство, де кожний зможе почувати себе в безпеці.

РЕЗЮМЕ

Кваліфікаційна робота Медвідь Світлани Сергіївни на тему: «Проблеми кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

У кваліфікаційній роботі Медвідь Світлани Сергіївни проаналізовано особливості кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, досліджено нормативні та спеціальні джерела, в тому числі монографічні, з питань особливостей кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Крім того, проаналізовано юридичну природу прав на статеву свободу та статеву недоторканість, досліджено склади статевого злочинів, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі складив злочину, вивчено специфіку внесених до Кримінального кодексу України змін .

У другому розділі роботи, що присвячений знаходженню шляхів вдосконалення кримінально-правової охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи проаналізовано аспекти, що можуть знизити ефективність кримінально-правової охорони прав і свобод громадян та запропоновано способи їх подолання. Окремо висвітлені особливості психологічного впливу статевого злочинів на постраждалих осіб.

У роботі обґрунтовано висновки теоретичного та практичного характеру щодо вдосконалення законодавства України щодо регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, в тому числі в ракурсі внесення змін та доповнень до законодавчих актів України.

Ключові слова: злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, добровільна згода, правоохоронні органи, психологічний вплив.

SUMMARY

Medvid S.S. Legal regulation of crimes against sexual freedom and sexual inviolability.

Historical and legal sources of regulation of crimes against sexual freedom and sexual inviolability are under analysis. The system of the criminal legislation of Ukraine on crimes against sexual freedom and sexual inviolability has been investigated. The legal nature of "sexual freedom" term and the term "sexual inviolability" has been introduced. Changes in criminal legislation and the weak and strong aspects of changes made have been analyzed. The author examines offences and its constituent elements.

The final part of the diploma is devoted to exploring ways to improve protection of the sexual freedom and sexual inviolability; the aspects that may impair the effectiveness of criminal law protection of citizens' rights and freedoms are considered and analyzed. Ways to overcome these aspects has been suggested. The author also analyses the mental health impact of sexual violence.

The conclusions concerning the improvement of legislation of Ukraine as for crimes against sexual freedom and sexual inviolability by making modifications and amendments to the Criminal Code of Ukraine have been based in the diploma.

Key words: legal regulation of crimes against sexual freedom and sexual inviolability, sexual violence, consent, law enforcement, mental health impact.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>
4. Конвенція про права дитини ООН № 995_021. Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства № 994_927. Конвенція, Міжнародний документ від 25.10.2007 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
6. Suzanne Dixon. Reading Roman Women //Bristol Classical Press; Illustrated edition. June 21, 200. 53 с.
7. М.Н.Тихомиров, П.П.Епифанов. Соборное уложение 1649 года. // М., Изд-во Моск. ун-та, 1961. 88 с.
8. Перший (Старий) Статут Великого князівства Литовського 1529 / Конституанта. 1 листопада 2004 р. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/11/1529.html>
9. Артикул воинский. 26 апреля 1715 г. 359 с. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/articul.htm>
10. Hale, Matthew, Historia Placitorum Coronae: The History of the Pleas of the Crown. Vol. 1, Rider, (1800) 629 с.
11. Black's Law Dictionary Containing Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, 3rd ed, 1933.
12. THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949. // International Committee of the Red Cross, 0173/002 01.2012. 36 с.
13. Blackstone, Sir William, Commentaries on the Laws of England: In Four Books, 18th London ed, Vol. II, Book III and IV, Collins and Hannay (1823), 161 с.
14. Wigmore, J. H, A Treatise on the Anglo-American System of Evidence in Trials at Common Law, 3rd ed., Boston, Little, Brown, (James Chadhourn, revised ed. 1978), para. 924a
15. Уголовный кодекс Украинской ССР: науч.-практ. коммент. /М. И. Бажанов, Я. М. Брайнин, В. В. Сташис, А. Ш. Якупов и др. ; отв. ред. В. И. Зайчук. К.: Политиздат Украины, 1978. 278 с.

16. О.О. Дудоров «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики)» Практичний порадник. Сєвєродонецьк РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідорєнка 2018.
17. Кирєнко С. Г. Проблеми кримінально-правової охорони особи в Україні. «Слово Національної школи суддів України». Фахове загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання. № 2 (31) 2020. С. 50-58.
18. К. В. Юртаєва Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинєні неповнолітніми / ISSN 2304-4756. ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ. 2020. № 1(22). –С. 35-47.
19. Вакулик О.О. Кримінально-правова характеристика примушувати давати показання: авторєф. дис. ... канд. юрид. наук / О.О. Вакулик, - К., 2011.
20. Люблинський П. И. Преступления в области половых отношений / П. И. Люблинский. – М.: Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. 85 с.
21. Хатуєв В, Б, Уголовно-правовая охрана беременных женщин, малолетних, беззащитных и беспомощных лиц, находящихся в зависимости от виновного: авторєф. дис. на соискание ученой степени канд. юр. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. Б. Хатуєв. – М., 2004. 14 с.
22. Васильєв А.А. Проблемні питання суб'єкта примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України) / А.А.Васильєв, І.В.Воскрєсенська // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2016. – № 3 (57). – С. 62–69.
23. Simester, A.P & Smith, A.T.H, Criminalization and the Role of Theory, in Harm and Culpability, Clarendon Press, (1996). 4 с.
24. Feinberg, Joel, Harm to Others, The Moral Limits of Criminal Law, Oxford University Press, (1984), 31 с.
25. Barbara Olasov Rothbaum, Edna B. Foa, David S. Riggs, Tamara Murdock & William Walsh A prospective examination of post-traumatic stress disorder in rape victims Journal of Traumatic Stress volume 5. 1992. С. 455–475.
26. Ellis, E. M., Atkeson, B. M., & Calhoun, K. S. (1981). An assessment of long-term reaction to rape. Journal of Abnormal Psychology, 90(3). С.263–266.
27. Michael D. De Bellis, MD, MPH and Abigail Zisk A.B. “The Biological Effects of Childhood Trauma”- Child Adolesc Psychiatr Clin N Am. 2014 Apr; 23(2). С.185–222.
28. Delphine Collin-Vézina, Isabelle Daigneault, Martine Hébert Lessons learned from child sexual abuse research: prevalence, outcomes, and preventive strategies - Collin-Vézina et al. Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health 2013. 4 с.
29. Chelsea Willness, Piers Steel, Kibeom Lee A meta-analysis of the antecedents and consequences of workplace sexual harassment // PERSONNEL PSYCHOLOGY. Volume60, Issue1. 2007. С.127-162.

30. Ayers, Susan, Baum, Andrew & McManus, Chris, Cambridge Handbook of Psychology, Health and Medicine, 2nd ed. Cambridge University Press. 2007. 840 c.
31. Heidi M. Hurd. The Moral Magic of Consent. *Legal Theory*, Volume 2, Issue 2, June 1996. C. 121 – 146.
32. Joan McGregor *Is it Rape?: On Acquaintance Rape and Taking Women's Consent Seriously* (Live Questions in Ethics and Moral Philosophy). Routledge; 1st edition. February 28, 2005. 107 c.
33. Alan Wertheimer *Consent to Sexual Relations* (Cambridge Studies in Philosophy and Law). Cambridge University Press; y First edition thus. October 6, 2003. 119 c.
34. Asp, Petter, M.C. v. Bulgaria - A Swedish Perspective, *Scandinavian Studies in Law*. Volume 54, Criminal Law, Stockholm Institute for Scandinavian Law. 2009. 208 c.
35. Peter Westen *The Logic of Consent: The Diversity and Deceptiveness of Consent as a Defense to Criminal Conduct* (Law, Justice and Power) 1st Edition. June 4, 2004. 294 c.
36. Kimberly A. Lonsway, PhD Sergeant Joanne Archambault (Ret.) *Dynamics of Sexual Assault: What Does Sexual Assault Really Look Like?* / August 2006 Updated February 2019. 10, 17 c.
37. Lisak, D., & Miller, P. M. Repeat rape and multiple offending among undetected rapists. *Violence and Victims*, 17(1). 2002. C. 73–84.
38. World Health Organization - GUIDELINES FOR MEDICO-LEGAL CARE FOR VICTIMS OF SEXUAL VIOLENCE. 2003. 19 c.
39. IACP Sexual Assault Incident Reports INVESTIGATIVE STRATEGIES. 7 c.
40. R. Karl Hanson & Pamela M. Yates *Psychological Treatment of Sex Offenders*//*Current Psychiatry Reports*. 2013. 2 c.
41. Mann RE, Hanson RK, Thornton D. Assessing risk for sexual recidivism: some proposals on the nature of psychologically meaningful risk factors. *Sex Abuse*. 2010;22. C. 191–217.
42. Hanson RK, Morton-Bourgon KE. The characteristics of persistent sexual offenders: a meta-analysis of recidivism studies. *J Consult Clin Psychol*. 2005;73:1154. 63 c.
43. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV// База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
44. World Health Organization *Global status report on violence prevention*. WHO Library Cataloguing-in-Publication Dat. 2002. 149 c.
45. M.I. Finley, *The Silent Women of Rome*, in *SEXUALITY AND GENDER IN THE CLASSICA. WORLD: READINGS AND SOURCES*. Laura K. McClure ed., 2002. C. 148-49.
46. Elaine Fantham *Roman Readings. Roman response to Greek literature from Plautus to Statius and Quintilian*. De Gruyter. 2011. 138 c.

47. Elaine Fantham, Stuprum: Public Attitudes and Penalties for Sexual Offences in Republican Rome. 35 ECHOS Du MONDE CLASSIQUE/CLASSICAL VIEWS. Issue 10.1997. 271 c.
48. Daniel Ogden Greek Bastardy in the Classical and Hellenistic Periods. Clarendon Press. 1996. 138 c.
49. Mary R. Lefkowitz & Maureen B. Fant, Legal Status in the Roman World, in WOMEN'S LIFE IN GREECE & ROME. 2nd ed. 1992. 114 c.
50. Dr. Olivia F. Robinson The Criminal Law of Ancient Rome. The Johns Hopkins University Press. December 31, 2000. 50 c.
51. Nghiem Nguyen, "Roman Rape: an Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign" Michigan Journal of Gender and Law 13, no. 1. 2006. C. 110-111.
52. Vigarello, Georges, A History of Rape: Sexual Violence in France from the 16th to the 20th Century, Polity. 2001. 88 c.
53. Corroborating Charges of Rape, 67 Columbia Law Review 1137. 1967. 1138 c.
54. Alan Kissane Child Sexual Abuse? A View from England in the Later Middle Ages. 23, 2017. URL: <https://notchesblog.com/2017/03/23/child-sexual-abuse-a-view-from-england-in-the-later-middle-ages/>
55. James A. Brundage Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe. University of Chicago Press. January 15, 1990. 107 c.
56. Jane F. Gardner Women in Roman Law and Society. Routledge, 1990. 120 c.
57. Campanaro, Jocelyn "Women, war and international law: the historical treatment of gender-based war crimes". The Georgetown Law Journal. 89. 2002). C. 2557–2592.
58. Taylor, Telford. Final report to the Secretary of the Army on the Nuernberg War Crimes Trials under Control Council law No. Nuremberg Trials Final Report Appendix D. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp>
59. SOU 1953:14, Förslag till brottsbalk, avgivet av straffrättskommittén, 234 c.
60. P. J. P. Goldberg, ed., Women in England, c. 1275-1525: Documentary Sources. Manchester: Manchester University Press, 1995. C. 254-255.